

ਸੰਪਾਦਕੀ- ਸਟੇਟ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਅਤੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਬਨਾਮ ਲੋਕ ਸੰਘਰਸ਼
ਬਨਾਮ ਇਨਕਲਾਬੀ ਘਿਰ

ਭਾਰਤ ਇਕ ਜਮਹੂਰੀ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਚੋਣਾ ਰਾਹੀਂ ਚੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੈਸੇ 38 ਸਾਲ ਦੇ ਅਮਲ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਧਾਨ ਸਾਧਾਰਨ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਵੋਟ ਦੇ ਹੱਕ ਦੇ ਸਿਵਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੱਕ ਗਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਵਿਧਾਨ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਧਾਰਨ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਕ ਸਤਿਕਾਰ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਣਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧਾਰਨ ਬੰਦੇ ਲਈ ਸਿਵਾਏ ਹੱਕੇ ਖਾਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਿਵਾ ਹਰ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ। ਪੈਸਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਹੀ ਹਰ ਇਕ ਅਮਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇਨਸਾਫ ਜਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਉੱਚ ਅਦਾਰੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਭ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਰੱਖ ਮੰਨ ਕੇ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬੇਚੈਨੀ ਹੈ।

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਇਨਸਾਫ ਵਾਲਾ ਸਿਸਟਮ ਝੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਅਗੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਸਮਾਜ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੋਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨ? ਜਿਹੜਾ ਜਮਹੂਰੀ ਢਾਂਚਾ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਕੇ ਮੌਟੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਰੋਧ ਜ਼ੋਰ ਵਿਧਰੋਹ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਟੇਟ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਾਬਰ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਉਸ ਉਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੈ ਪਰ ਵਿਧਰੋਹ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਸਟੇਟ ਦੇ ਇਸੇ ਅਮਲ ਤੋਂ ਓਰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਵਿਧਰੋਹ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਗੋਰਖਾਲੰਡ ਵਿਚ, ਸੀਲੌਨ ਵਿਚ ਤਾਮਿਲਾ ਵਲੋਂ, ਤ੍ਰੀਪੁਰਾ ਵਿਚ ਆਲੀਵਾਸੀ ਕਬੀਲਿਆਂ ਵਲੋਂ, ਬਿਹਾਰ ਅਤੇ ਆਂਧਰਾ ਵਿਚ ਹੁਣ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਵਿਧਰੋਹ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਧਰੋਹਾਂ ਦੇ ਚੋਟ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਕੀ ਹਨ? ਇਹ ਠੀਕ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਸ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਪਏ ਬਗ਼ੈਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਵਿਧਰੋਹ ਹੁਣ ਭਾਰਤੀ ਸਟੇਟ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਸਟੇਟ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜੀ ਕਤਲੋਗਾਰਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਸੋ ਫੀ ਸਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸਟੇਟ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਦੀ ਵੀ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਭੁਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਹਕੂਮਤੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਨੂੰ ਇਕੋ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹਕੂਮਤੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸਟੇਟ ਦਾ ਇਕ ਅਟੁੱਟਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਇਸ ਸਟੇਟ ਦੇ ਅਮਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਸੌ ਫੀ ਸਦੀ ਗਲਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਟੇਟ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੇ

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ-ਸੰਪਾਦਕੀ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਟਿਪਣੀਆਂ,

- ਆਂਧਰਾ ਦੀ ਇਕ ਵੀਰ ਗਾਥਾ,   ○ ਕਹਾਣੀ-ਸਟਾਰ/ਮਿੱਤਰ ਸੈਨ ਮੀਤ,
- ਪਾਠਕ ਲੇਖਕ ਫੋਰਮ : ਚੰਦੀਗੜ੍ਹ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਦੇ ਦੋ ਸਾਥੀ, ਹਰਜੀਤ, ਬਲਬੀਰ ਪਰਵਾਨਾ,
- ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ, ਜਸਵੰਤ ਪੰਪੂ ਤੇ ਮਲਕੀਤ

ਦਰਬਾਰੇ ਇਨਾਮ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਕੁਰਸੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਲਈ ਇਨਾਮ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ ।

ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਨਿਖੇਧੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੋਟ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖੰਡਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਲੋਕ ਰਾਏ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਮਬੰਦ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਿੱਧਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਟੇਟ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੀ ਲਾਮਬੰਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਕਾਲੋ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਮਬੰਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇਸ਼ ਵਿਆਪਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਹਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਚੋਟ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਲੋਕ-ਰਾਏ ਲਾਮਬੰਦ-ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਅਮਲਾ ਹੈ, ਸੰਘਰਸ਼ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨਾ ਦੂਜਾ ਅਮਲ ਹੈ । ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੂਰਾ ਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਹੀ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸਹੀ ਪੌੜਤਾ ਲੈ ਸਕਾਂਗੇ । ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਫਰਕ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਗੁਰਜ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਸੰਖੇਪ ਟਿਪਣੀਆਂ

○ ਸਟੇਜ ਬਾਦਲ ਚੋਰਾਂ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਲਾਈ । ਕਬਜ਼ਾ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕਰ ਲਿਆ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ? ਜਵਾਬ ਮਿਲਿਆ, ਇਕੋ ਹੀ ਗੱਲ ਏ । ਫਰਕ ਤਾਂ ਏਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਰਮ ਬੋਲਦੇ ਨੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਨਰਮ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ । ਉਂਝ ਗੱਲੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹੀ ਬੰਨਣਾ ਹੈ । ਪੰਜਾਬ ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਭਾਗ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦਾ ਭਾਗ ਹੋਵੇ ।

○ ਰੂਸ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ । ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਵਿਖਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਰੂਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਅਟੁੱਟ ਹੈ । ਇਹ ਦੋਸਤੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਰੂਸਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਤਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਟੁੱਟ ਹੈ । ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ, ਯੋਰਪ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਅਟੁੱਟ ਹੈ । ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਨੂੰ ਰਾਜੀਵ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਲੇ ਜਿਹੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯਾਰ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਧਿਆਨ ਕਰ ਜਿਹੜੇ 21-ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਉਣ ਤੇ ਵੀ ਸੋ ਵਿਚੋਂ ਸੱਠ ਫੁੱਖ ਮਰੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਬੱਲੇ-ਜੀ ਰਹੇ ਨੇ ।

○ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖਾਨ ਦੇ ਦਿਹਾਂਤ ਉਤੇ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਸੋਗ ਮਨਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਏਨੇ ਸੋਗ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਖਾਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਉਂਝ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖਾਨ ਜੋ ਮੋਰਠ ਬਾਰੇ Amnesty International ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਕਿ

ਉਹਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਤਲੇਆਮ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਬਰ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸਟੇਟ ਦਾ ਕੋਈ ਸਨਮਾਨ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ । ਦੰਭ ਤਾਂ ਹੋਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਸਭ ਦਾ ਰੀਕਾਰਡ ਮਾਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

○ ਇਕ ਖਬਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਮੰਤਰੀ ਕੇਵਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਸਲਾ ਹਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਗੜੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਕਾਂਗਰਸੀ ਵੀ ਸੱਚ ਬੋਲਿਆ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਵਤੀਰਾ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ ਰਾਜੀਵ ਦੀ ਪੂਛਲ ਹੀ ਹਨ । ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਆਸਾਰ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਪੂਛਲ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ।

○ ਸ਼ਿਮਲਾ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਦਾ ਇਕ ਸਮਾਗਮ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵ ਸੈਨਾ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਹ ਗਲ ਉਹ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਦਲੀਲ ਸੀ । ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿਣਾ ਕੋਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਉਂਝ ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਟੇਟ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸਟੇਟ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਵੀ ਕਤਲੇਆਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਯੱਥੇ ਜਹਿਤੀ ਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਿਸਾਲ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਸਿੱਖ, ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ (ਇਸਾਈ), ਸਭ ਹਨ ਭਾਈ ਭਾਈ, ਸਟੇਟ ਉਹਨਾਂ ਸਭ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਇਸ ਵਿਚ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਾਈ ।

ਆਂਧਰਾ ਦੀ ਇਕ ਵੀਰ ਗਾਥਾ

ਆਂਧਰਾ ਵਿਚ ਨਕਸਲਬਾੜੀ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪੀਪਲਜ਼ ਵਾਰ ਗਰੁੱਪ ਵਲੋਂ ਕੁਝ I. A S. ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਕੈਦੀ ਰਿਹਾ ਕਰਵਾਕੇ ਇਹਨਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਐਕਸ਼ਨ ਨੇ ਜਿਥੇ ਭਾਰਤ ਭਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ, ਉਥੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਕਿ ਨਕਸਲਬਾੜੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਆਂਧਰਾ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਕਬੀਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਸਰ ਥੱਲੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਾਸੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸਾਰੇ ਖੋਹੇ ਗਏ ਹਨ। ਜੰਗਲ ਦੀ ਦੌਲਤ, ਜਿਸ ਦੇ ਉਹ ਕੁਦਰਤੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵੱਡੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਲੁੱਟੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਣ ਦੇ ਹੱਕ ਨਾਲ ਆ ਜੁੜਿਆ ਹੈ।

2 ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਆਂਧਰਾ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਇਕ ਸਰਗਰਮ ਵਰਕਰ ਏ. ਜੀ. ਕਾਨਾਥਰਨ ਵਲੋਂ ਇਕ ਰੀਪੋਰਟ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਕਾਨਾਥਰਨ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉੱਚ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਕਸਲੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਵਿਚੋਲਗੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਰੀਪੋਰਟ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਸਮਤਾ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। |ਸੰਪਾਦਕ

ਇਹ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਬੀ. ਐਨ. ਯੁਗਨਧਰ ਜੋ ਕਿ ਆਂਧਰਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਹਨ, ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਤੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਐਸ ਆਰ. ਸਨਕਰਨ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਵੱਡੇ ਆਈ. ਏ. ਐਸ. ਅਫਸਰ ਹਨ, ਅਤੇ ਪੀ. ਸੀ. ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਜੋ ਪੂਰਬੀ ਗੋਦਾਵਰੀ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਕਲੈਕਟਰ ਹਨ, ਨਕਸਲੀਆਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰਬੰਦੂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਅਗਵਾ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਪੂਰਬੀ ਗੋਦਾਵਰੀ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖਬਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਾਫੀ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਅਫਸਰ ਉਹਨਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਜੋ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਏਲਾਨ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਮੈਂ ਜ਼ਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਨਕਰਨ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੱਬੇ ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਇਹ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਇਦਿਆਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਕਬਾਇਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਮਦਰਦ ਹੈ। ਹੋਰ ਵੀ ਦੋ ਅਫਸਰ ਜਿਹੜੇ ਅਗਵਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕਬਾਇਲੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਾਰੇ ਰੀਕਾਰਡ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਅਫਸਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਟੱਕਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਫਸਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਬੱਕਰੇ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਯੁਗਨਧਰ ਨੂੰ

ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਇਹ ਬਿਆਨ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਨਕਸਲੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਮਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਮਰਥਕ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਚੈਨ ਰਿਹਾ। ਕੋਈ 1 ਵਜੇ ਰਾਤ ਮੈਂ ਯੁਗਨਧਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਜ਼ਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਣ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਂ ਉੱਥੇ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਬੰਨਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੈਦੀ ਵੀ ਸਖ਼ਤ ਕਦਮ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰੇਗਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖਰਾਬ ਹੀ ਕਰੇਗਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਵੀ ਸਾਰੀ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਜੋ ਮੇਰੀ ਟੱਕਰ ਹੈ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਇਜ਼ਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਾਂ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਫਿਕਰ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸੀ, ਜਿਥੋਂ ਉਹ ਅਫਸਰ ਅਗਵਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਸਟੇਟ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਲਾਚਾਰ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਗੁੱਸਾ ਗਰੀਬ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੱਢਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਵੀ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਐਕਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਬਦਲਾ ਗਰੀਬ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਪੁਲਸ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਥੋਹ ਕਰਕੇ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਸਾਲ ਮਈ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਚਿਤਾਮਨੀ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਥੋਹ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ

ਸੀ ਕਿ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਨਕਸਲੀਆਂ ਨੂੰ ਦਹਿਸ਼ਤ ਪਾ ਕੇ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਯੁਗਨਧਰ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਸਵੇਰੇ 9 ਵਜੇ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੇ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਪੰਹਿਲੀ ਗੱਲ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਪੁਲਸ ਜਾਂ ਫੌਜ ਦੀ ਟੱਕੜੀ ਉਸ ਪਿੰਡ ਭੇਜੀ ਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਚੀ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜੇਗੀ, ਸਵਾਰਥੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਪਤਾ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਨਕਸਲਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰਬੰਦੂ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਮੈਨੂੰ ਉਥੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਯੁਗਨਧਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾਵੇ।

ਯੁਗਨਧਰ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦਿਤੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਮੰਗੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਪੁਲਸ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਅੱਠ ਕੋਈਆਂ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਮੈਂ ਅਤੇ ਯੁਗਨਧਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਨਕਸਲੀਆਂ ਕੋਲ ਜਾਵਾਂਗੇ ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪੁਲਸ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਈਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਨਕਸਲੀਆਂ ਵਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਔਰਤਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਗੁੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਦੋਨੋਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਗੱਲ ਬਾਤੇ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਣ। ਕੈਦੀ, ਅਸਲ ਵਿਚ 7 ਸਨ। ਇਕ ਕੈਦੀ ਦੇ ਦੋ ਉਰਫ ਨਾਂ ਹੀ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗਿਣਤੀ ਅੱਠ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਇਤਥਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸ.ਕੇ ਸਿਆਸੀ ਬੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਮਾਨ ਸੀ। ਸਮਾਂ ਬੰਨ੍ਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਘੜੀ ਨੇੜੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪ ਵਲੋਂ ਧਮਕੀ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਘੜੀ ਤੱਕ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ

ਦੇ ਅਗਵਾ ਹੋਏ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਸਮਾਂ 11 ਵਜੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਗੁਰਬੰਦੂ 11 ਵਜੇ ਪੁਜਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਾਂ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਕੁਲੈਕਟਰ ਨਰਸਿੰਗ ਗੋਓ ਮਿਲੇ। ਇਹ ਵੀ ਅਗਵਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪ ਵਲੋਂ ਰਿਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਜਿਹੜੀ ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਖਬਰ ਆਈ ਹੈ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕਮਾਂਡ ਫੌਜ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਇਸ ਖਬਰ ਨੂੰ ਨਕਸਲੀ ਗਰੁੱਪ ਚਣੌਤੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਵਾ ਕੀਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਖਤਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਇਹ ਅਸਲੀ ਅੜ ਹੈ ਕਿ ਕੇਂਦਰੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਕਮਾਂਡ ਅੰਕਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਆਪਣੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਰਸਿੰਗ ਗੋਓ ਦਾ ਵੀ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਕਮਾਂਡ ਫੌਜ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜੇਗੀ, ਸੁਲਝਾਏਗੀ ਨਹੀਂ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ 17 ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲੇ, ਜਿਹੜਾ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੇ ਅਗਵਾ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਕਬਾਇਲੀ ਪਿੰਡ ਪੁਲੀਸ਼ਟਲ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਦਸ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਨਕਸਲੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ 19-35 ਤਕ ਸੀ, ਸਾਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਜੀਪਾਂ ਤੋਂ ਬੱਲੇ ਉਤਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਜੀਪ ਦੀ ਚਾਬੀ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਈ। ਉਹ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ ਪਰ ਦੂਜੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੇ ਗਏ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਆਸ਼ਰਮ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਤੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਯਤਨ ਨਾ ਕਰਨ। ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਮਿਲੇ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਫਿਕਰਮੰਦ ਸਨ ਕਿ ਮਾਮਲਾ ਸਾਂਝੀ ਨਾਲ ਸੁਲਝ ਜਾਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮਾਮਲਾ ਉਲਝ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪੁਲਸ ਦੀਆਂ ਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਹਾੜਾਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਜਣਗੀਆਂ ਤੇ ਉਹਦੀ ਸਾਰੀ ਤਕਲੀਫ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਝੱਲਣੀ ਪੈਣੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਰਾਤ 8-15 ਵਜੇ ਉਸ ਪਿੰਡ ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੇ ਅਸੀਂ ਨਕਸਲੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਾਪਸ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਕੁਮਾਰੀ ਪੁਸ਼ਪਾ, ਥਾਂਬੀ ਨੇ ਵਿਚ ਵਿਚੋਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਅਗਵਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਇਸਨੂੰ ਔਰਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਵਿਚੋਲਗੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲੇ

ਛੱਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਖੈਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਸਮਝੌਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ। ਸੱਤ ਨਕਸਲੀ ਕੈਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਰਿਹਾ ਕਰਵਾ ਲਏ ਹਨ। ਅਫਸਰ ਵੀ ਵਪਸ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਨਾਲ ਇਹ ਕੁਝ ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਹਨੀਮੂਨ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਕੰਮ ਫੇਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਵੱਡੇ ਟੱਕਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਸਟੇਟ ਤੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਕਸਲੀ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹਿੰਮਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਕਿਹਾ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਡਾਕੂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਇਹ ਵੀ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਇਆ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਡਕੈਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੁੱਟੇ ਹੋਏ ਮਾਲ ਦਾ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹਾਂ ਤੇ ਹੋਦਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। (ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖਣਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਹੈ)।

ਪਰ ਇਸ ਹਨੀਮੂਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤੌੜ ਅੰਦਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਕਬਾਇਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਨੇ ਇਕ ਸਦਮਾ ਪ੍ਰਦਾਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਸੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਖਾਣ ਲਈ ਖਿਲਕਲ ਘਟੀਆ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਤਕਰੀਬਨ ਭੁੱਖੇ ਹੀ ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਝੂਠੇ ਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਬਾਇਲੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਫ਼ਸਰ ਜੋ ਕੁਝ ਨਾਂ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਹੀ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਬੰਦੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਿਸੇ ਅਫਸਰ ਦੇ ਚਾਹੁਣ ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਦੋਂ ਛੋਟਾ ਰੈਡੀ ਦੀ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਰਕਾਰ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੀ ਸਨਕਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਹੁਣ ਰਾਮਾ ਰਾਓ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਉਸ ਅਫਸਰ ਨੂੰ

ਚੰਗੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੀ, ਜਿਹੜੀ ਇਹਨਾਂ ਗਰੀਬ ਕਬਾਇਲੀਆਂ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣੇ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਅਫ਼ਸਰ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਗਾਰਦ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਏ ਬਿਨਾਂ ਜੰਗਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਗਏ ਹੀ ਕਿੜੀਓ? ਇਹਨਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਬਾਇਲੀ ਲੋਕ ਏਨੀ ਨਫ਼ਰਤ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਈਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕਬਾਇਲੀ ਆਗੇ ਆ ਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਹੀ-ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਜੰਗਲ ਦੀ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਲੁੱਟਿਆ ਸੀ, ਪਰ 1947 ਦੇ ਬਾਅਦ ਜੰਗਲਾਤ ਦੇ ਠੱਕੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਲੁੱਟ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹਦਾ ਸੁਰਾ ਖੁਸ਼ਿਆਜ਼ਾ ਇਹਨਾਂ ਕਬਾਇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਭੁਗਤਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਹ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਆਪਣੀ ਲੁੱਟ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਕਸਲੀ ਵਿਚਾਰ-ਧਾਰਾ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਹਿੰਮਕ ਬਰਾਹਤ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਰੁਧ ਪੁਲਸੀ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਐਕਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਕਦੀ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝੇਗੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਰੋਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝੇਗੀ। ਜੋ ਕਦੀ ਵੀ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਬਣਕੇ ਅਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਾੜਕੇ ਸੁਆਹ ਕਰੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਨਕਸਲੀ ਐਕਸ਼ਨ ਦੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਤੂ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਾਹ ਰਹਿ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਹੁਣ ਦਮਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਾਏਗੀ। ਸੱਤ ਕੈਦੀ ਰਿਹਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਬੰਦੀ ਬਣਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇਕ ਜੰਗ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਜੋ ਜੰਗ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੱਬੇ ਕੁੱਚਲੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗੀ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਨਿਆਂ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

0

ਸੰਪਾਦਕੀ-ਟਿੱਪਣੀਆਂ

o ਰਾਜੀਵ ਸਰਕਾਰ, ਬੁਨਾਮ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਬੁਨਾਮ ਇਕ ਰੀਪ੍ਰੀਜ਼ਟ-ਜ਼ਲਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਛੱਪ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।
ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁੰਬਈ ਦੀ

ਹੈ। 22-23 ਮਈ 1987 ਵਿਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਰੱਖ-ਵਾਲਿਆਂ ਪੀ. ਏ. ਸੀ. (Provincial Armed Constabulary) ਨੇ ਮੋਰਠ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਿਮਪੁਰਾ ਅਤੇ ਮੁਲਿਆਨਾ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਤੇ ਜੋ ਜ਼ਲਮ ਦਾਇਆ ਹੈ, ਉਹਦੀ ਕਹਾਣੀ Amnesty International (ਜਮਹੂਰੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ

ਰਾਖੀ ਲਈ ਬਣੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ) ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਕ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਹੈ, ਜੋ ਮੌਰਨ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਘੋਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਮੁਹੰਮਦ ਉਸਮਾਨ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਵਸੀ ਕਹਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸੱਚ ਖਾਰੋਹਣ ਕੋਈ ਕਿੰਤੂ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਲਦੀ ਹੈ ਕਿ 22 ਮਈ 1987 ਪੀ. ਏ. ਸੀ. ਅਤੇ ਸੀ. ਆਰ. ਪੀ. ਐਫ. ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁਹੱਲੇ (ਹਾਸ਼ਿਮਪੁਰ) ਵਿਚ ਆਏ। ਮੁਹੰਮਦ ਉਸਮਾਨ ਗਿਰਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਪੁਲਸ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹਦੇ ਵਾਕੂਫ ਦੇ ਹੀ ਹੋਰ ਲੋਕ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗਿਰਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਲੋਕ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਰਾਤੀਂ 8-30 ਵਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੁੱਢਿਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮੁਹੰਮਦ ਉਸਮਾਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਬੁੱਢਿਆਂ ਵਿਚ ਦੀ ਟੋਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਰ ਅਚਾਨਕ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਵੇਖ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੁੱਢਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਘੁੜੀਸ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਾਰੇ 50 ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਟਰੱਕ ਵਿਚ ਤੁੰਨ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ ਥੱਲੇ ਵਲ ਹੀ ਤੱਕਨ ਤੇ ਸਿਰ ਠਾ ਚੁੱਕਣ। ਟਰੱਕ ਕੋਈ ਦੋ ਘੰਟੇ ਚੱਲਦਾ ਗਿਆ। ਜਿਸਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਕੱਢੇ ਜਾਣ ਤੇ ਸਿਧੀ ਗੋਲੀ ਮਾਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਥੱਤੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਟਰੱਕ ਵਿਚ ਸਵਾਰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰੇ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਟਰੱਕ ਵਿਚੋਂ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ P. A. C. ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਟਰੱਕ ਵਿਚ ਹੀ ਗੋਲੀਆਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਮੁਹੰਮਦ ਉਸਮਾਨ ਨੂੰ ਲੱਤ ਅਤੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਲੱਗੀ।

ਕਹਾਣੀ ਅੱਗੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਮਾਨ ਨੂੰ ਇਕ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਕਿਉਂਕਿ ਕੱਢੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਡਿੱਗਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਛੁੱਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਉਸਨੇ ਮੌਟਰ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਕੁਝ ਪੁਲਸ ਵਾਲੇ ਵੇਖੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਖੁਲ੍ਹਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਜਦੋਂ ਉਸਮਾਨ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ

ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਖਬਰਦਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੀ. ਏ. ਸੀ. ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਾਂ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਆਏ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਹਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਹੀ ਇਕ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਰੀਪੋਰਟਰ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਲੱਭਿਆ ਤੇ ਬੰਬਈ ਦੀ ਇਕ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਛਪੀ। ਉਸਮਾਨ ਹੁਣ ਸੋਟੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਇਕ ਲੱਤ ਤੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ (ਦਿੰਡੀਅਨ ਅੰਕਸਪ੍ਰੈਸ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਲੱਗੀ ਹੈ)। ਇਸੇ ਹਾਦਸੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕਹਾਣੀ 17 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਲੜਕੇ ਜ਼ੁਲਫਕਾਰ ਨਸੀਰ ਦੀ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਬਾਂਹ ਤੇ ਗੋਲੀ ਲੱਗੀ ਤੇ ਜਿਸਨੇ ਮਰ ਮੁੱਕ ਜਾਣ ਦਾ ਬਹਾਨੇ ਠਾਲ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ। ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਮੁਰਦਾ ਸਮਝਕੇ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਝਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਡੁਬਨ ਬਚਿਆ ਰਿਹਾ। ਉਹਨੇ ਬਿਆਨ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਸ਼ਰਫ ਅਤੇ ਯਾਸੀਨ ਨੂੰ ਗੋਲੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਡਿੱਗਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁੱਟੇ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। **Amnesty International** ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਸਹਾਦਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਰੀਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਬੁਲਾਰੇ ਨੇ ਇਹ ਸਵਾਈ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਾ PAC ਜਾਂ CRPF ਨੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਜ ਦੁਸ਼ਮਣ ਲੋਕਾਂ ਨੇ PAC ਅਤੇ CRPF ਦੀਆਂ ਵਰਦੀਆਂ ਚੁਰਾ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੇਜ ਬਦਲ ਕੇ ਇਹ ਕਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। **Amnesty International** ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਬੁਲਾਰੇ ਦੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਚਾਈ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬੁਲਾਰਾ ਬਿਆਨ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਥਿੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

Amnesty International ਦੀ ਇਹ ਰੀਪੋਰਟ ਭਾਰਤੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਨੰਗੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਕਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਤਪਤੀਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਟੱਬਰਾਂ ਦੇ ਟੱਬਰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਘਿਣਾਉਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਬਾਹਰ ਆਏਗੀ, ਉਥੇ ਭਾਰਤੀ ਸਟੇਟ ਦੇ ਜ਼ਬਰ ਦਾ ਨੰਗਾ ਚਿੱਟਾ ਰੂਪ ਵੀ ਬਾਹਰ ਆਏਗਾ।

ਫਿਰਕੂ ਦੰਗੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਵਿਰਕਿਆਂ ਦਰਮਿਆਨ

ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਭਾਂਵੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਭਰਾਮਾਰੂ ਨੀਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਸਟੇਟ ਜ਼ਾਹਰਾ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਰਾਜੀਵ ਜਦੋਂ ਦਾ ਗੱਦੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਹਿੰਦੂ ਸਾਵਨਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਟੇਟ ਨੰਗੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਫਿਰਕਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਭੁਗਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਲੀ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਉਤੇ ਫੇਰ ਮੋਰਠ ਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉਤੇ ਅਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਉਤੇ ਘੋਰ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਸਲਾ ਲਟਕਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਸਿਧਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਗੱਦੀਓਂ ਲਾਹੁਣ ਦੀ ਮੰਗ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸਹੀ ਸੋਚਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਗ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ ਉਠ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਹਦਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਖੱਬੀ ਧਿਰ ਇਹ ਪਹਿਲ ਕਦਮੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰਖੇ ਤਾਂ ਇਹ ਉਹਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ Amnesty International ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਆਪਣੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸੰਕੁਲਰ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਪੱਕੀ ਧਿਰ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਦੀ ਟੋਕ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

o ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਬਨਾਮ ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ ਬਨਾਮ ਸਮਤਾ

ਸਮਤਾ ਦੇ ਪਾਠਕ ਲੇਖਕ ਫੌਰਮ ਵਿਚ ਉਹ ਚਿੱਠੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰ ਛਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਦਾਰਾ ਸਮਤਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਦਰਮਿਆਨ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਅਧੀਨ ਆਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਸਮਤਾ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਜਾਂ ਸੰਪਾਦਕੀ ਨੁੱਟਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵੀ ਇਸੇ ਨੀਤੀ ਅਧੀਨ ਛਾਪੀ ਗਈ ਸੀ। ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਹ ਕੁਝ ਹੈ ਜਿਸਨੇ 1972-73 ਵਿਚ 'ਸਫਰ ਦੇ ਬੱਲ' ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸਾਨੂੰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਜਿਸਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਫਰ ਦੇ ਬੱਲ ਅਤੇ ਚੌਰਸਤੇ 'ਚ ਹੋਈ ਮੁਲਾਕਾਤ' ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮਕਬੂਲ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਜੋ ਵੀ ਚੋਣਵੇਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ

ਛਪਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਇਸੇ ਕਵੀ ਦੀ ਕਹੀ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚਿੱਕੜ ਉਛਾਲੀ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਉਹਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂ ਰੱਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਗੰਭੀਰ ਪੱਤ੍ਰਕਾਰੀ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਇਹੋ ਸੀ। ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਵਿਚ ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ ਬਾਰੇ ਜੋ ਸਮੱਗਰੀ ਛਪੀ ਹੈ, ਉਸ ਉਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਵਜੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਲਿਖਤਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਲਿਖਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਤਾ ਵਲੋਂ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋ ਸਾਲ ਛੰਦੜਾ ਵਿਖੇ ਪਲਸ ਮੰਚ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਵਿਚ ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ ਉਤੇ ਲਾਏ ਇਲਜ਼ਮਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਜ਼ਾਤੀ ਪੱਧਰ ਵਾਲੇ ਵਾਦਵਿਵਾਦ ਨੂੰ ਹੁਣ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧਾਣਾ ਚਾਹੀਦੇ ਤੇ ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ ਵਲੋਂ ਲਿਖੇ 'ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ' ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਛਾਪ ਕੇ ਇਸ ਵਾਦਵਿਵਾਦ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹਵਾਂਗੇ, ਹਾਂ ਅਗਰ ਕਿਸੇ ਸਾਰਥਕ ਨੁੱਕਤੇ ਉਤੇ ਬਹਿਸ ਅਗੇ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਚਲਾਵਾਂਗੇ। ਸਾਰਥਕ ਨੁੱਕਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੁੱਕਤਾ 'ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਪਹੁੰਚ' ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ।

o ਜਬਰ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਰਰੇਟ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ।

ਜਨਵਰੀ ਸਮਤਾ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਕ ਸੂਬਾ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਪਾਠਕ ਲੇਖਕ ਫੌਰਮ ਵਿਚ ਛੱਪੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਪੁਰੀ ਦੇ ਦੋ ਸਾਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਜੋ ਹੇਠ ਛਾਪੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ :—
ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਭਾਅ ਜੀ,

ਲਾਲ ਸਲਾਮ

ਜਨਵਰੀ 88 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਇਕ ਸੂਬਾ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਲਿਖੀ ਇਕ ਸਿਆਸੀ ਟਿੱਪਣੀ ਪੜ੍ਹੀ "ਅਸੀਂ ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ" ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ। ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਬੜਾ ਉਸਾਰਨ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਫਰੰਟ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਅਜਿਹੇ ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ ਦੇ ਦੌਰਾ ਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਗਾਲੀ ਗਲੋਚ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਕੱਲ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਖੁੰਦ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ

ਮਸਲੇ ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਂਝੀ ਸਰਗਰਮੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਲ ਬੈਠਣਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਨੂੰ, ਬੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਸੀਹਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨੇ ਕਿ ਸਾਨੂੰ "ਫੁੱਟ ਪਾਉ ਲਾਣੇ" ਭੰਨ ਤੱਕ ਵਾਂਗੀ ਅਤੇ ਖਾਲਸ਼ਤਾਨੀ ਅਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਜੂਠਾਂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ।

ਪੂਰੇ ਮੈਂ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਬਰ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਫਿਰੋਧੀ ਐਕਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਫਿਰ ਫਰੰਟ 'ਚੋਂ ਕਿਉਂ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਪੁਲਟ ਵਾਰਮ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਚੱਲੇ ਤੇ ਵੱਖਰਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਏਕਤਾ ਕੇਂਦਰ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਉਸਾਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਪਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਜ਼ਬਰ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਫਿਰੋਧੀ ਫਰੰਟ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ।

ਮਲਕੀਤ, ਰਤਨ, ਪੂਰੀ।

ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਵੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਆਮ ਗਲਬਾਤ ਵਿਚ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਭਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਪੰਜਾਬ ਜ਼ਬਰ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਫਿਰੋਧੀ ਫਰੰਟ ਦੇ ਫਿਰੋਧੀ ਵਿਸ਼ ਮੜਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਕਨਵੀਕਰ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਤੇ ਹੁਣ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿੱਧਰ ਵੀ ਫਰੰਟ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਫਰੰਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਧਿਰਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹਨ ਤਾਂ ਵੀ ਕੇਂਦਰ ਵੱਲੋਂ ਕਦੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਜਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਚ ਫਰੰਟ ਦੀ ਕਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਮੇਰਾ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਫਰੰਟ

ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤਾ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰੀ ਇਤਲਾਹ ਹੈ, ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਉਹਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿਤਾ। ਜ਼ਬਰ ਤੇ ਫਿਰਕਾ ਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਰਥਕ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬਕਾਇਦਾ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੀਤੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੇਂਦਰ ਤਾਂ ਫਰੰਟ ਦੇ ਸੀਮਤ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਾਰਜ ਦਾ ਇਕ ਅਟੱਕ ਵਾਂਗ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਫਰੰਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਧਿਰਾਂ ਜੇ ਫਰੰਟ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਈਆਂ ਸਨ ਜਾਂ ਕੁਝ ਧਿਰਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫਰੰਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਈਆਂ ਜਾਂ ਹੁਣ ਫਰੰਟ ਵਿਚੋਂ ਸਾਥੀ ਬਲਵੰਤ ਮਧੂ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਸਵਰਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਨਾਲ ਫਰੰਟ ਵਿਚ ਦੁਫੇੜ ਪਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਜ਼ਰ ਨਾਲ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਫਰੰਟ ਦੀ ਸੀਮਾਤਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਲਭੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇਸਦੀ ਜਿਸ਼ਟਾਵ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਗੱਲ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ, ਲਿਜਾ ਕੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਸਹਾਈ ਹੋਣਾ, ਇਨਕਲਾਬੀ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਣ ਲਈ ਭਗਤਰੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕ ਥੜ੍ਹਾ ਮੁਹੀਯਾ ਕਰਨਾ, ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਲਿਜਾਣਾ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਹਿਮਤੀ ਵਾਲੇ ਸਾਂਝੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਉਲੀਕਣਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਧਿਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਨਾ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਕਦੀ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਇਕ ਰੀਪੋਰਟ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ—

ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਾਫਲੇ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ

23-24 ਜਨਵਰੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੂਬਾਈ ਇਜਲਾਸ ਦੋਸ਼ੇ ਭਗਤ ਹੋਲ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਇਜਲਾਸ ਸੀ। ਜਲੰਧਰ ਬਸ ਸਟੇਡ ਤੇ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਲਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਨਾਲ ਇਨਕਲਾਬੀ ਨਾਂ ਅੰਗੇ, ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਡੈਲੀਗੇਟਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਆਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਨਾਅਰੇ ਸਨ:—

- ਸੰਨ 47 ਬਣਨ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ,
- ਇੰਦੂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਲੜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ
- ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਪੰਜਾਬ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ
- ਇਨਕਲਾਬ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ
- ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੰਕੇਤੀਆਂ ਦਾ ਏਕਾ, ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ।
- ਡੈਲੀਗੇਟ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੀ ਗੈਰੀਉ-ਰੀਪੋਰਟ ਜੇਦੋਂ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਕਾਫੀ ਬਹਿਸ ਹੋਈ ਕਿ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਵਿਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦ, ਲੈਨਿਨਵਾਦ ਤੇ ਸੋਵਿਏਟ ਵਿਚਰਧਾਰਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਜਾਇਦੀਕ ਨਾ? ਬਹਿਸ ਬਾਅਦ ਇਹੋ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਵਿਚ

○ ਲਾਲ ਝੰਡੇ ਦੀ ਇਹ ਆਵਾਜ਼, ਸੜੇਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਇਹ ਪੰਜਾਬ

ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੱਚ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਫਰੰਟ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿਆਸੀ ਫਰੰਟ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੂਝਾਅ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਆਇਆ ਸੀ।

੦ ਹੁੱਕ ਫੈਸਲਾ ਜੋ ਡੈਲੀਗੇਟ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਉਹ, ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਜ਼ਬੋਬਦਕ ਢਾਂਚੇ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਬਾਕਾਇਜ਼ਾ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂਬਰ ਹੀ ਪਹਿਲੇ ਇਲਾਕਾ ਕਮੇਟੀ ਚੁਣਨਗੇ। ਇਲਾਕਾ ਕਮੇਟੀਆਂ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਜ਼ਿਲਾ ਕਮੇਟੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੂਬਾ ਕਮੇਟੀ ਡੈਲੀਗੇਟ ਸਾਲਾਨਾ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਚੁਣੀ ਜਾਏਗੀ। ਸੂਬਾ ਕਮੇਟੀ ਕੋਲ ਅਗੇਂ ਇਖਤਿਆਰ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਉਸ ਧਿਰ ਦਾ ਨੁਮਾਇਦਾ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਜਿਸਦੀ ਨੁਮਾਇਦਗੀ ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਸੂਬਾ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਹ ਛੋਟ ਇਸ ਕਰਕੇ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਧਿਰ ਜੋ ਆਪਣੇ ਵਿਧਾਨ, ਅਨੁਸਾਰ ਚੁਹਰੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਉਹ ਧਿਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣੇ ਅਤੇ ਇਹਦੀ ਸੂਬਾ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨੁਮਾਇਦ ਹੋ ਸਕੇ।

੦ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਕੋਆਰਡੀਨੇਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਅਦਾਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵੀ ਕਰੇਗਾ।

੦ ਇਹ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਸਹਾਈ ਹਵਾਲਾ।

੦ ਇਹ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਭਰਤਰੀ ਵਾਜ਼ਾ ਵਰਨ ਸ਼ਿਰਜੇਗਾ।

ਜਲੰਧਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਲਾਲ ਜਲੂਸ:

ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਵਾਂਗ-24 ਜਨਵਰੀ ਅਜਲਾਸ ਦੀ ਖੁਲੀ ਸਿਆਸੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਬਾਅਦ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਜਲੂਸ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਸੀ, ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਬੰਜਾਰਾ ਵਿਚ ਕਢਿਆ ਗਿਆ। ਲਾਲ ਡੰਡਿਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਨੇ ਇਸ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸਹੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦਿਖ ਬਣਾਈ।

੦ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੋਗਰਾਮ

24 ਜਨਵਰੀ 7.30 ਵਜੇ ਰਾਤ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਤਕ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੋਗਰਾਮ ਹੋਇਆ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਮੁੜ ਕਲਿਆਣੀ, ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਨਕ-

ਲਾਬੀ ਮਾਰੋਲ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਅੱਜ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਿਰ, ਬੁਕਾਉਣ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਬਗਾਵਤ ਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼: ਬਿਲਕੁਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ। ਦੂਸਰਾ ਨਾਟਕ 'ਜਜ਼ਬਿਆ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ' ਇਕ ਬੰਗਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਸੀ। ਇਕ ਪੁੱਲਸ ਅਫਸਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਕੇ ਲੋਕ ਘੋਲਾਂ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ ਉਤੇ ਦਮਨਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪੇਟੀ ਲਾਹ ਕੇ ਅਫਤਾਵੇ ਵਜੋਂ ਵੱਡੇ ਅਫਸਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੂਰਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਦਾਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਵਜੋਂ ਵੀ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਧੀਆਂ ਨਾਟਕ ਸੀ। ਕੋਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਇਹਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਤੀਸਰਾ ਨਾਟਕ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੀਵਣੀ ਉਤੇ ਸੀ। ਪ੍ਰ. ਦੱਦਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੀਵਣੀ ਉਤੇ ਲਿਖੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਕਿਥਾਬ ਤੋਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਆਧਾਰਤ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਤਵਿੰਦਰ ਸੰਨੀ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਅਤੇ ਰੰਜੀਤ ਅਤੇ ਮਸੀਹ ਦੀ ਕੋਰਸ ਵਿਚ ਗਾਇਕੀ ਕਾਫੀ ਖਿੱਚ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਸਤਵਿੰਦਰ ਸੰਨੀ ਨੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਿਕ੍ਰਿਪਟ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜਾਇਆ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਅਗਲਾ ਨਾਟਕ ਅਜ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੇ 'ਧੂੰਆਂ ਸੀ' ਜਿਸਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਣਿਆ। ਚੌਥੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਟੀਮ ਵਲੋਂ ਨਾਟਕ 'ਗਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ' ਵੀ ਇਕ ਵੱਧੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ। ਮਾਛੀਵਾਂਡਾ ਗਰੁੱਪ ਵਲੋਂ 'ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਜੀਣ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ' ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਦੰਗੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਇਕੋ ਨਾਟਕ 'ਤਸਵੀਰ' ਜਿਸਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਨਰਿੰਦਰ ਸਾਧੀ ਨੇ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਮਾ ਕੇ ਗਿਆ। ਇਕੋ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਨਾਟਕ 'ਪੰਧੀ ਸਿੰਠੀ ਹਿੰਦੋ' ਸਤਾਨ ਲੋਏ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਲਾਹਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਜਦੋਂ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਟੇਜ ਤੇ ਆਇਆ, ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਸਲਾਘਾ ਵਿਚ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਪ੍ਰਗਟਾਏ। ਵੱਜਣ ਨਾਟਕ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਅਖੀਰਲਾ ਨਾਟਕ ਜੋ ਸਵੇਰੇ 5 ਵਜੇ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਉਹ 'ਇਕੋ ਸਿੰਠੀ ਦੇ ਪੁੱਚ' ਸੀ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੇ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਸਲਾਘਾ ਲਈ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਗੁਲਸ਼ਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰਖਿਆ। ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਮੁਖਤਿਆਰ ਕਵਰ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਬਠਿੰਡਾ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਮੰਡਲੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਕੂਲ ਆਰ ਡਰਾਮਾ ਨੇ ਔਰਸ਼ਨ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਪੂਰੀ ਰੌਣਕ ਰੱਖੀ। 9 ਘੰਟੇ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸੀ।

25 ਤ੍ਰੀਖ, ਸਵੇਰੇ 5.30 ਵਜੇ ਜਦੋਂ ਸਮਾਗਮ

ਖਤਮ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਦੋ ਪੂਰੇ ਦਿਨਾਂ ਅਤੇ ਰਾਤਾਂ ਦੀ ਬਕਾਵਟ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਾਰਕੁਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਸਭ ਦਾ ਪ੍ਰਭ ਵ ਸੀ।

○ ਕੇਂਦਰ ਹੁਣ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸਥਪਤ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹੈ।

○ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਧਿਰਾਂ ਹਾਲੇ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਪੂਰੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

○ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੈਂਡਰ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੇਂਦਰ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਮੇਂ ਲਵੇਗਾ।

○ ਲੋਕ ਘੋਲਾਂ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਿੱਸਾ ਲਵੇਗਾ ਤੇ ਉਹਦਾ ਯਤਨ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕ ਘੋਲਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਏਕਤਾ ਰਹੇ।

○ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਫਰੰਟ ਤੇ ਕੇਂਦਰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਦੇਵੇਗਾ।

○ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪੁਚਾਣ ਲਈ ਜਿਥੇ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਅਤੇ ਰੈਲੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਉਥੇ ਲੋਕ ਘੋਲਾਂ ਵਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ। /ਇਕ ਡੈਲੀਗੇਟ ਵਲੋਂ

ਇਨਕਲਾਬੀ ਸ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਤ ਇਕ ਖਤ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਅਤਿ ਨਾਜ਼ਕ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਹਰ ਸੂਝਵਾਨ, ਇਮਾਨਦਾਰ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਾਕਤਾਂ ਚਿੰਤਤ ਹਨ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹਕੂਮਤੀ ਰਾਜ-ਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਉਨੀ ਇੱਕੀ ਦੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਇਕੋ ਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਆਖੰਡਤਾ" ਦਾ ਅਲਾਪ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਗਰੁੱਪ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਕਟਸ਼ੀਲ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸੁਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਵਾਲਾ ਸੁਆਲ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਫਿਰਕੂ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਰਫ ਸਰਕਾਰੀ ਜਬਰ ਦਾ ਖਿਲਾਫ ਹੀ ਲੜਾਈ ਸੰਧਤ ਕਰੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਮਿਹਨਤੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਦੋਨੋਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਸਾਬਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਇਨਕਲਾਬੀ ਗਰੁੱਪ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਬਾਕੀ ਧਿਰਾਂ ਵਲੋਂ ਛੇਤੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਲ ਇਨਕਲਾਬ ਲੜਾਈ ਰਹੀਆਂ ਸਮਰਾਜੀ ਧਿਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੈ। ਪਰ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਰਜ ਵਿਉਂਤ ਵਿਚੋਂ ਖਾਰਜ ਕਰ ਗਏ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਉਹ ਵੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਅੱਤ-ਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਤੱਕ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਗਰੁੱਪ ਚੁੱਪ ਹੀ ਧਾਰ ਗਏ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਜਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਆਉਂਦੀ

ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਥੀਤੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਣ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਕੰਮ ਜਨਤਕ-ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਫੱਲਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚਲੇ ਆਗੂ (ਹੇਠਲੀ ਪੱਧਰ ਦੇ) ਆਪਣੀ ਚੌਧਰ ਲਈ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਫਿਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਤਭੇਦ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਢਾਈ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਮਟੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੇਠਲੀਆਂ ਸਫਾ ਨੂੰ ਪਿਛਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਨਵੇਂ ਫੰਜਲੇ ਦੱਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਡਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਾਥੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਘਰ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਨਕਲਾਬੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਅਮਲ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿਜੀ ਮਤਭੇਦਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਸਚੇ ਮਨੋਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਉਭਾਰ ਲਈ ਇਕ ਪਲੇਟ ਵਾਰਮ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਲੋਕੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੂੰਹ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਗੇ।

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਭਾਅ ਜੀ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕਮੁੱਠ ਕਰਨ ਲਈ ਸਲਾਘਾ-ਯੰਗ ਉਪਰਾਲਾ ਜੁਟਾਇਆ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਸ ਦਾ ਰੰਗ ਨਹੀਂ। ਇਨਕਲਾਬ ਸਿਰਫ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਨਿਜੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਭਾਅ ਜੀ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਬੰਹੜਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਨਾਟਕਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀ ਉਭਾਰ ਦਾ ਇਕ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹੈ।

ਵਲੋਂ : ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਚਾਰਵਾਨ
ਇਕ ਨਿਮਾਣਾ ਪਾਠਕ

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਰਦਨ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਪਸਤ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਭੋਗ ਪੈਣੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਕੀ ਸਨ ਪਰ ਪੁੱਜਣ ਵਾਲੇ ਮੰਗਿਆਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੌ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅੱਪੜੀ।

ਪ੍ਰੀਤਮ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਦੋਸਤ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭੁਪਕ ਸਕੇ। ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਜਿਹੀ ਗੜਬੜ ਵੀ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਸਭ ਗੁੜ-ਗੱਬਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਇਹ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬਰਸੀ ਸੀ। ਉਹ ਕੋਈ ਕੁਝ ਫਿਰਾਂ ਵਾਲੀ, ਮੌਤ ਮਰਿਆ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਕੌਨਾ ਪਏ। ਉਹ 'ਮਾਸੁਮਾਂ' ਲਈ ਲੜਦਾ 'ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ' ਹਥੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਬੁਲਾਇਆਂ ਹੀ ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਭੋਗ ਤੇ ਪੰਜ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਵਾਰ ਤਾਂ ਗਿਣਤੀ ਦੁੱਗਣੀ ਤਿੱਗਣੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਿਗ੍ਰਾਨੀ ਵੀ ਸ਼ਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਸੀ।

ਬਰਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪੂਰੇ ਜੋਰਾਂ ਸ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਪੋਸਟਰ ਚਿਪਕਾਉਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਿਹਾਰ ਤੜਕੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਗਵਰਨਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਫੋਟੋ ਤੋਂ ਫੋਟੋ-ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਨੂੰ ਸਦਾ-ਪੱਤਰ ਘੁਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਨਿਜੀ ਸਪੁਰਕ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ। ਕਈ ਦਿਨ ਟੈਕਸੀ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹੀ। ਲੀਡਰਾਂ ਅਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿਖਾਏ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਲਗਨ ਲਗਾ ਸੀ ਇਸ ਵਾਰ ਥਾਣੇਦਾਰੀ ਵੱਟ ਤੇ ਪਈ ਸੀ।

ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਬੈਠਕ ਉਠਣ ਵਿਚ ਦਿਕੜ ਨਾ ਹੋਵੇ ਇਸ ਲਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ੋਮਿਆਨੇ ਲਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀ ਕਮੀ ਨਾ ਰਹੇ ਇਸੇ ਲਈ ਹਲਵਾਈ, ਬਿਠਾਪੁੰਦਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੰਤਾਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸਟੇਜ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਯੂਨੀਅਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਗਾਂ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿਕੜ

ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੇ ਅਸਰ ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਗੜਬੜੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜੇ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਨੇ ਵੀ ਪਿੰਡ ਗੋੜਾ ਮਾਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਲਿਸ ਪਿੰਡ ਗੋੜੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਅਫਸਰ ਨੇ ਆਉਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੁਨੀ ਚੌਕੀ ਹੀ ਡੇਰਾ ਲਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਤਲਾਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਫਤਵਾਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਥੇ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੀ ਸੀ। ਦੋਭੇ ਵੱਡੇ ਡਗ ਡਗ ਦੇ ਬ-ਵਜੂਦ ਵੀ ਪੁਲਿਸ, ਸੀ. ਆਰ. ਪੀ ਤਾਂ ਕੀ ਕਿਸੇ ਹੋਮਗਾਰਡੀਏ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਖਾਈ।

ਸਰਕਾਰੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਤੋਂ ਗਲਤ ਕਿਆਸ ਕੱਢ ਕੇ ਚੁਪ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕੀ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਅਲਾਈਨ ਦੇ ਚਰਾਗ ਵਾਂਗ ਮਿੰਟਾਂ ਸਕਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਥਾਣੇਦਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਾਪੜ ਤਾਂ ਬੋਲਨੇ ਹੀ ਪੈਣੇ ਹਨ। ਜੱਖਮ ਵੀ ਉਠਾਉਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਨਜ਼ੈਜ਼ ਖਰਚ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਸੋਖਿਆਂ ਹੀ ਥਾਣੇਦਾਰੀ ਮਿਲਨੀ, ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਪਿਛਲੀ ਵਾਰੀ ਭੋਗ ਤੇ ਹੀ ਨਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ। ਮਾੜੀ ਕਿਸਮਤ ਉਸੇ ਦਿਨ ਮੁਕਤਸਰ ਬੱਸ ਕਾਂਡ ਹੋ ਗਿਆ। ਗਵਰਨਰ ਅਤੇ ਡਗ ਇਕਟਰ ਜਨਰਲ ਸਭ ਉਥੇ ਉਲਝ ਗਏ। ਇਸੇ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਹਾਦਰ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਏ। ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਧੀਰੇ ਬੰਧਾਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਘਲੇ ਸਨ। ਭਰੇ ਗਏ ਨਾਲ, ਜਦੋਂ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਗਵਰਨਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਤਾਂ ਸਭ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰ ਉਠੇ ਸਨ। ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਲਈ ਥਾਣੇਦਾਰੀ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਇਕ-ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦਿੱਤੇ ਦਿਨ ਗਿਰ ਰਹੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਮਨੋਬਲ ਨੂੰ ਠੁੰਠਾ ਵੇਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਉਪਗਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਸੀ।

ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਐਲਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਇਸਤਿਹਾਰ-ਬਾਜ਼ੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੂਰਾ ਇਕ ਸਾਲ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਕੱਟ ਕੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ। ਛੇ ਹੀ ਵਾਰ ਮੈਲਟੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਲੰਘ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਫਾਇਲ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਦਫ਼ਤਰ ਵਾਲੇ ਪੁੱਠੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ

ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੇ ਹੀ ਸ਼ੱਕ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਅੱਕ ਥੱਕ ਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਬਰਸੀ ਦੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਸੁੱਤੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਨਾ ਚਾਹਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਸਮਝਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਸ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਖਤਰਿਆਂ ਦੀ ਦੋਹਾਈ ਦੇਣੀ ਹੈ। ਕਿਸ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਉਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਫੌਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਭਰਤੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦੇਣੀ ਹੈ।

ਹਰ ਕੰਮ ਯੋਜਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਸ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਪ ਸੁੰਘ ਗਿਆ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਖੱਲ ਤਾਂ ਭਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਕਤ ਕਿਥੇ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹੀਦ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਲਾ ਬਧੀ ਯਾਦੇ ਰੱਖ ਸਕੇ। ਲਗਦਾ ਸੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਯਾਰਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਅਤੇ ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਭੁੱਲਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਆਟੇ 'ਚ ਲੂਣ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸਵਾਗਤੀ ਗੇਟ ਤੇ ਵੇਹਲਾ ਖੜਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਬਾਪੂ ਦੇ ਅੜੀਅਲ ਸੂਤਾ ਤੇ ਚਿੜਨ ਲਗਿਆ। ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਆਉਣ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਨਿਉਦਾ ਉਤਾਰਨ? ਨਿੱਮ ਚੜ੍ਹੇ ਕਰੋਲੇ ਵਾਂਗ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਗਾੜਨ ਲਈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਰੁਖਾ ਸੁਭਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ ਉਤੋਂ ਕਿਧਰੋਂ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਕੀਲਾ ਗਰਦਨ 'ਚ ਆ ਅੜਿਆ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਧੋਸੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਘਰ ਆਏ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਵੀ ਨਾ ਕਦੇ ਗੱਲ ਸੁਣੀ, ਨਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਮੂੰਹ ਮੁੱਲਹਾੜਾ ਰੱਖਿਆ। ਸਗੋਂ ਜਿਠਾ-ਰਸ਼ੇ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦੋ ਵੱਧ ਹੀ ਧਰਦਾ। ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸੁਝਰ ਕੀਤਾ ਹੋਣੈ। ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਵਡੇ ਨਰੜੇ ਵਾਲੇ ਦਾ ਫ਼ਾਹਾ ਵਢਿਆ ਗਿਆ।

ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਫਿਟਕਾਰਨਾਂ ਹੀ ਸੀ ਘਰ ਵਿਚ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਖੰਡ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਗਿਲਾ ਸੀ ਗੁਰਮੁਖ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਤਨਖਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਧੋਲਾ ਵੀ ਉਸਦੀ ਹਥੇਲੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ। ਵਡੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਗਿਲਾ ਸੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਪੱਲੇ ਭੁੱਖ ਨੰਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੰਦਾ। ਪਿਓ ਦਾਇਆ ਤਾਂ ਵਿਰਾਸਤ 'ਚ ਮਿਲੇ ਤਿੰਨ ਕੀਲਿਆਂ 'ਚ ਗੁਰਮੁਖ ਨੇ ਇਕ ਸਿਆੜ ਦਾ ਵੀ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਆਏ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ-ਦਸ ਵੀਹ ਕੀਲੇ ਅੜਕਾ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀਹ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਬਣੇਦਾਰ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਸਿਧੂ ਫਾਰਮ ਦੂਰ ਦੂਰ

ਤੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਮੁੰਡੇ ਨਹੀਂ ਪੜੇ ਠਾ ਸਹੀ। ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਫਾਰਮ ਤੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀ ਮਹਿਫਲ ਜੰਮਦੀ ਹੈ। ਮੁਰਗਾਂ ਰਿਝਦੇ ਤੇ ਬੋਤਲਾਂ ਖੁਲ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਡੇ ਨੇ ਖੱਦਰ ਦਾ ਕੁੜਤਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਗਲੀ ਵਾਰੀ ਟਿਕਟ ਵਟ ਤੇ ਹੈ। ਇਸੇ ਗੁਜੇ 'ਚ ਵਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਬਰਸੀ ਲਈ ਫੁਟੀ ਕੋਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ। ਜਿਸ ਬਾਪ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਔਲਾਦ ਲਈ ਕੱਖ ਨਾ ਕੀਤਾ ਚੌਢੇ ਉਸ ਬਾਪ ਦੀ ਔਤਾਦ ਵੀ ਫੌੜੀਆਂ ਟੇਰਾਂ ਖਾਤਰ ਕਿਉਂ ਆਪਣਾ ਝੁੰਗਾ ਚੌੜੇ ਰਰਦੀ ਫਿਰੇ।

ਗਿਲਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਕੈਰੀਅਰ ਵਿਚ ਦਿਲ-ਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਈ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਹਰ ਡਿਗਰੀ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਵਿਚ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀ-ਵਰਸਿਟੀ ਵਰਗੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਉਹ ਲਾ ਗਰੈਜੂਏਟ ਸੀ। ਗੁਰਮੁਖ ਉਸਨੂੰ ਬਣਦਾ ਹੱਕ ਵੀ ਦਿਵਾ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਕੁਰਸੀ ਹੱਥ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ।

ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜੇ ਐਸ. ਚਹਿਲ ਦਾ ਨਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਭਾਬੜ ਬਲਣ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਜਮਾਨੇ 'ਚ ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਲ ਤਾਂ ਕੁੱਕੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ ਭਲੇ ਮਾਨਸ ਨੂੰ। ਸਕੂਲ 'ਚ ਹਾਕੀ ਖੇਡਣ ਅਤੇ ਕਾਲਜ 'ਚ ਕੁੜੀਆਂ ਪਿਛੇ ਫਿਰਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕਦੇ ਉਸਨੇ ਡੱਕਾ ਦੂਹਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਕਦੇ ਦਾ ਕੁੰਨੋਂ ਫੜ ਕੇ ਡੰਗਰਾਂ ਪਿਛੇ ਲਾਇਆ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਚਹਿਲ ਦਾ ਬਾਪੂ ਪੜਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਖੁਦ ਡੰਗਰਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹਦੇ ਪਿਛੇ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ। ਦਾਤੂਆਂ ਵਿਸ਼ਕੀਆਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਬੀ. ਏ ਕਰਾਈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਥੱਤਾ ਨੇਟਾਂ ਦਾ ਡੋਨੇਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਕਿਧਰੋਂ ਲਾਅ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਖ਼ੀੜ ਦਿਤੀ। ਜੱਜਾਂ ਦੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾਅ ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਪਟਿਆਲੇ ਸੀ. ਆਈ. ਡੀ. ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਪੇਪਰ ਕਿਸਨੇ ਬਣਾਏ, ਕਿਥੇ ਛਪੇ ਕਿਥੇ ਜਾਣੇ ਹਨ ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਉਸਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਹੱਕ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਪਰਫਾਵੋਂ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਪਿਛੇ ਹੀ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਰਿਟ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਕਿਹੜੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਜੀਤਾ ਬਾਪੂ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸਿਧਾ ਪੰੜੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਡੰਡੇ ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਦੋ ਨੰਬਰਾਂ ਦੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਪਛੜਿਆ ਪ੍ਰੀਤਮ ਅੱਜ ਤੱਕ ਪਛੜਿਆ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਖੁਸੀ ਕੁਰਸੀ ਦਾ ਗਮ ਕਚਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਖ਼ਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਦਾ। ਟੁੱਟੀਆਂ ਫੁੱਟੀਆਂ

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਦੋਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਜ਼ਹੂਰ ਹੋਣ ਲਗਦੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਬਲਦੀ ਤੇ ਹੋਰ ਵੁਥ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਭ ਕਾਸੇ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਹੋਣ ਲਗਦੀ। ਕੋਈ ਲੀਡਰ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੈ। ਧੜਾ ਧੜ ਕੇਸ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੈ ਬਣੀ ਬਣਾਈ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਸਾਂਭ ਲਈ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੌਲਦਾਰ ਅਬਦੁਲ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਹੀ ਧੁੱਮਾਂ ਪਾ ਦਿਤੀਆਂ। ਬਸ ਲਾਈਸੈਂਸ ਹੀ ਰਹਿਮਾਨ ਦੇ ਨਾਂ ਸੀ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੰਮ ਅਬਦੁਲ ਹੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪੂਰੇ ਛੇ ਥਾਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਬ-ਡਵੀਜ਼ਨ ਵਿਚ। ਪੰਝੀ ਸਾਲ ਅਬਦੁਲ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਥਾਣਿਆਂ 'ਚ ਪਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਬੰਦਮਾਸ਼, ਚੌਰ, ਜੋਬ-ਤਰਾਸ਼ ਜਾਂ ਸਟੇਥਾਜ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਉਸਦੀ ਹ ਚੁੱਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਜਦੋਂ ਅਬਦੁਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀ ਮਜਾਲ ਉਹ ਸੀ ਹੋਰ ਦੇ ਥੜ੍ਹੇ ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹਨ। ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਡੰਡੇ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਡੰਡਾ। ਹਿਸਾ-ਪੱਤੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹਿਸਾ-ਪੱਤੀ ਦਾਰੂ ਸਿਕੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦਾਰੂ ਸਿਕਾ। ਵੀਹ ਸ ਲ ਕਚ-ਹਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਧੌਂਕੇ ਖਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਦਾਅ ਪੱਚਾਂ ਤੋਂ ਅਬਦੁਲ ਵਾਰਫ ਸੀ। ਫੱਟੇ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਗਵਾਹ ਪੁਚਕਾਰੇ, ਰੀਡਰਾਂ ਸਟੈਨੋਆਂ ਨਾਲ ਗੱਠ ਤੁਪ ਕੀਤੀ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਜੱਜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਵਗਾਰਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ। ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਮਾਨ ਰਹਿਮਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਕੋਠੀ ਹੈ, ਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫ਼ੋਰ ਟੱਪਾ।

ਗੁਰਮੁੱਖ ਇੰਝ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚੋਲੇ ਚਪਟੇ ਰਹਿ ਚੁਕੇ ਹੌਲਦਾਰਾਂ ਮੁਨਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਹਾੜੇ ਕਢਨਾ ਉਸਦੇ ਸੁਭਾ ਦੇ ਉਲਟ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਖੜਾ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੈਠਾ ਕੀ ਖਾਕ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ? ਉਸਦਾ ਮਤ ਸੀ।

ਖੈਰ! ਹੁਣ ਨਾ ਬਾਪੂ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਗਿਲਾ ਸ਼ਿਕਵਾ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂ ਗਿਆ ਸੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਚੁਣਨਾਂ ਸੀ।

ਹਾਲੇ ਵੀ ਜੋ-ਉਸਨੂੰ ਬਾਪੂ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਣੇਏਰੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਸਮਝੇਗਾ ਉਸਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਦੇ ਆਂਡੇ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮੁਰਗੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੁਰਗੀ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲੇ ਹੱਥ ਆਉਂਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ।

ਇਸੇ ਮੁਰਗੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸਵਾਗਤੀ ਕੋਟ ਤੇ ਖੜਾ ਸੀ।

ਧੂੜਾਂ ਪੁੱਟਦੀ ਫੀਅਟ ਕਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਥੜਾ ਜਿਹਾ ਧਰਵਾਨ ਹੋਇਆ। ਜ਼ਰੂਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਫਸਰ ਹੋਏਗਾ। ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਮਾੜਾਂ ਧੜਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਦਾ ਲਾਉਡ ਸਪੀਕਰਾਂ ਤੇ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਭੰਡੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ। ਅਫਸਰ ਚੁਪਕੇ ਜਿਹੇ ਆ ਕੇ ਵੀ ਤਾਂ ਅਪਾਇਟਮੈਂਟ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੰਨ ਮੈਨਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰੇ ਸੰਦੀਪ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਤੋਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਅੰਦਰ ਵਿਹੂ ਘੁਲਨ ਲੱਗੀ। ਉਸਦੇ ਮਾਤਰੂ ਜਿਹੇ ਮੰਦਿਆਂ ਤੇ ਲਿਖੜਦੇ ਦੇ ਸਟਾਰ ਸੱਪਾਂ ਵਾਂਗ ਉਸਨੂੰ ਡਸਨ ਲੱਗੇ।

ਦਸ ਵਹੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਲ੍ਹ ਦੇ ਖੰਭ ਤੋਂ ਡਰਨ ਵਾਲਾ, ਗਲੀ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਹਰ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਮਾਰ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਇਹ 'ਨਠੀ ਚੌਰ' ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਬਣੇਦਾਰ ਬਣ ਜਾਏਗਾ। ਕਿਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਰੇਡੀਮਿਡ ਕਪੜਿਆਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਦੀਆਂ ਬਨੈਣਾਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਸੰਦੀਪ ਦੇ ਅਚਾਨਕ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪੈਣਗੇ। ਉਸਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਵੀ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡੀ। ਮੌਇਆ ਵੀ ਤਾਂ ਹਾਥੀ ਵਾਂਗ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ ਹੋ ਕੇ। ਸਾਰੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਸਦੇ ਰਟਾਇਰਮੈਂਟ ਦੇ। ਏਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਹੋਰ ਮੰਜੀ 'ਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੰਦੀਪ ਨੂੰ ਚਪੜਾਸੀ ਵੀ ਭਰਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ। ਲੱਖ ਲੱਖ ਆਖੀ ਜਾਣ ਸੰਦੀਪ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਵਾਇਐ। ਭਰਤੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਦੀ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਮੁੱਠ-ਭੇੜ ਹੋ ਗਈ। ਨਾਲੇ ਥੱਲੇ ਥੱਲੇ ਹੋ ਗਈ ਨਾਲੇ ਇਕ ਸਟਾਰ ਹੋਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਸਭ ਅਫਵਾਹਾਂ ਦਬ ਗਈਆਂ।

ਸੰਦੀਪ ਦੀ ਠਾਠ ਬਾਠ ਦੇਖਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦਿਲ 'ਚ ਲਾਲਸਾ ਜਾਗੀ ਸੀ। ਅਜੀਬ ਅਜੀਬ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਉਹਦੇ ਜਿਹਨ ਵਿਚ ਉਪਜੇ ਸਨ। ਨਿਤ ਦਿਹਾੜੇ ਉਸਨੂੰ ਬਾਪੂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਸਾਰਾ ਇਕ ਸਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਰਟਾਇਰ ਤੋਂ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਜਿਉਂਦੇ। ਜੇ ਸਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਇਆ ਦਾ ਖਿਤਾਮੋਰੇ ਟੁਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਸੇਹਤ ਸੀ ਉਸ ਹਿਸਾਬ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਵੀਹ ਸਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਰਨਾ।

ਸਰਾਬ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਪੀਤੀ ਨਹੀਂ। ਬਿਨਾਂ ਸਰਾਬ ਪੀਤੇ ਚਾਹੇ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਤੇਜ਼ ਮੋਟਰ-ਸਾਈਕਲ ਭਜਾ ਲਓ ਕਦੇ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਡਾਕੂ ਬਦਮਾਸ਼ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਭੁਲ ਭੁਲਾ ਗਏ। ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨੇ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਲਾਈਨ ਦਿਖਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਪੁਲਿਸ 'ਕਪਤਾਨ ਗੁਰਮੁਖ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਥਾਣੇ ਲਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਪੈਸੇ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਚਾਨਸ ਖਰਾਬ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਹਮਕੀ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਅਤਿ-ਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਬੜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਰਿਕਾਰਡ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਮੰਡੇ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੇ ਹੱਥ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ। ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਉਮੈਦ ਸੀ ਉਸਦੀ ਬੇਬਰਸ਼ੀਰੀ ਵਾਲੀ ਗਰਜ ਸਾਹਮਣੇ ਅਤਿਵਾਦੀ ਦੁੱਖ ਦਬਾ ਕੇ ਭੱਜ ਜਾਣਗੇ। ਖਤਰਨਾਕ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਕਸਲੀਆਂ ਨੂੰ ਠਿਕਾਣੇ ਲਾਉਣ ਦਾ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤ-ਤਜਰਬਾ ਸੀ।

ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਨੇ ਜਿਥੇ ਉਹ ਥਾਣੇਦਾਰ ਲਗਦਾ ਸੀ ਸਾਂਸੀ ਬਾਜ਼ੀਗਰ ਕੁਲੀਆਂ ਚੁਕ ਚੁਕ ਪੰਜਾਹ ਪੰਜਾਹ ਕੋਹ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅਫ਼ੀਮ ਸਰਾਬ ਵਾਲੇ ਸੁਸਰੀ ਵਾਂਗ ਸੌ ਜਾਂਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਨੇ ਨਕਸਲੀਆਂ ਦੇ ਛੱਕੇ ਫੁੜਾਏ ਸਨ।

ਗ਼ਰੀਬਤੇ ਬਾਜ਼ੀਗਰਾਂ ਸਾਂਸੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਿਬੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਇਲਮ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਨਕਸਲੀਆਂ ਨਾਲ ਮੁੱਠ ਭੇੜ ਹੋਈ ਸੀ ਉਦੋਂ ਉਹ ਕਾਲਜ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਸੀ ਤੇ ਅਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਸੂਝ-ਬੱਧਣ ਲੱਗਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸਿਨੇਮੇ ਵਿਚੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਇੰਟਰਗੇਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਦਿਨ ਪ੍ਰਠਾ ਲਟਕ ਕੇ ਵੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੁਝ ਨਾ 'ਬਕਿਆ' ਤਾਂ ਹੁੰ ਵਾਂਗ ਬੋਰੀ ਵਿਚ ਤੁੰਨ ਕੇ ਨਹਿਰ ਵਾਲ ਜਾਂਦੇ ਉਸਨੇ ਤਕੇ ਸਨ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸਦੇ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਛਪੀ ਸੀ। ਜਗਤਾਰ ਨੂੰ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਡਬੰਠ ਦੀ ਸਕੀਮ ਉਸਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਬਣੀ ਸੀ। ਸਕੀਮਿਆਂ 'ਚ ਕਸੇ, ਤੇਜ਼-ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਜਮ੍ਹੂਤਾਂ ਨਾਲ ਮਾਸ ਖਿਚਵਾਉਂਦੇ ਬੇਅੰਤ, ਜਗਜੀਤ ਅਤੇ ਜੂਨਜ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਸਨੂੰ ਝੰਜੜਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦੁਹਰਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਮੰਡ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਢਲਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਤਕਾਜ਼ਾ ਸੀ ਜਾਂ ਬਦਲੇ ਹਲਾਤਾਂ ਦਾ ਮੰਡ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਸੀਂਹ ਵਾਗ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਮੈਡੀਕਲ ਘਲਦਾ ਅਤੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਘੜਦਾ ਰਿਹਾ।

ਸਥਾਂ 'ਚ ਬੈਠ ਕੇ ਘਰ ਬੈਠਣ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦਿੰਦਾ। ਉਹ ਆਖਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਗੱਲ ਹੋਰ ਸੀ। ਚਾਹੇ ਵੀਹ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ 'ਚੌਕ' 'ਚ ਖੜਾ ਕੇ ਗੱਲੀ ਮਾਰ ਦਿਓ 'ਮੁਸਾਲ ਸੀ ਕੋਈ ਪੁਲਿਸ ਵਲ ਅੱਖ ਭਰ ਕੇ ਵੀ ਦੇਖ ਜਾਂਦਾ'। ਨਕਸਲੀਏ ਵੀ ਗਿਣਤੀ ਮਿਣਤੀ ਦੇ ਸਨ। ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਚੁੱਕੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੀ ਕਬਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੁਣ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਡਰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪੈ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕੁਨਬੇ ਦਾ ਕੁਨਬਾ ਕਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ. ਅਟੜਾਲ ਅਤੇ ਡੀ. ਐਨ. ਪੀ. ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਵਰਗਿਆਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਸਭ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਨ।

ਮਜਬੂਰੀ ਵਸ ਗਿਆ ਵੀ ਤਾਂ ਕਬੂਤਰ ਵਾਂਗ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਲਈਆਂ ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਵਾਰਦਾਤ ਪੂਰਬ ਵਿਚੇ ਹੁੰਦੀ ਪੁਲਿਸ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ। ਬੈਂਕ ਡਕੈਤੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕਰਦੇ ਕੁਟਾਪਾ ਸਾਂਸੀਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ। ਕੋਈ ਝੱਪਦੇ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ। ਅੱਕ ਕੇ ਆਪੇ ਐਸ. ਐਸ. ਪੀ. ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁਟ ਦਿਤੇ। ਮੁੜ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਲਾਈਨ।

ਜਿਹੜਾ 'ਖਾਂਡਕੂਆਂ' ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਸਿਰ ਭਵਿਆਂ ਹੋਂ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਿਟ ਲਿਸਟ ਤੇ ਚਾਂੜੀ ਫਿਰਨ।

ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਤਾਵੇਰ ਇਕੋ ਰਾਹ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਹ ਜਿਸ ਤੇ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਨੇ ਸੰਦੀਪ ਤੁਰਿਆ ਸੀ।

ਉਹ ਵੇਕੀਲ ਸੀ। ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਨ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਪੁਲਿਸ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣਲੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਕੰਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਭਾੜੀ ਦਾ ਟੋਟੂ ਕਰਿਆ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਹੁਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਉਗਲ ਦੇਣੇ। ਇਹ ਕੌੜਾ ਘੁਟ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਭਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ।

ਪਾਠ ਦਾ ਆਖਰੀ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਸਾਹ ਸੁਕਨ ਲਗੇ। ਕੁਝ ਹੀ ਪਲਾਂ ਬਾਅਦ ਬਿਨਾਂ ਥਾਣੇਦਾਰੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੱਥਾ ਬਣਾਏ ਉਸਦੇ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਖੁਕ ਲਗ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਅੰਨ ਆਖਰੀ ਵਕਤ ਤੇ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਖੁਦ ਡੁਬਦੇ ਨੂੰ ਤਿਨਕੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਚਲੋ ਕੋਈ ਬੱਲਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਪੁਜਿਆ। ਪ੍ਰੈਸ 'ਚ ਸ਼ਬਰਾਂ ਦੇਣ ਜੱਗੇ ਤਾਂ ਹੋਏ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਮੱਧਮ ਚਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੋਰ ਉਹਦਾ ਵਿਲ ਧਕ ਧਕ ਕਰਨ ਲਗਿਆ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਤੌਰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਮੱਠੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉਦਾਸ ਹੋਵੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਘੱਤੇ ਵਾਂਗ ਛਾਲ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਹੋਰ ਸਥਰ ਕਰਨ ਈ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤੇਜ਼ ਕਦਮੀ ਉਹ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲਿਆ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਿਝਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਮਹਿਲੇ ਹੀ ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਠਾਹ ਸੋਟਾ ਜੜ ਦਿਤਾ :

'ਸਰਕਾਰ ਤੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਸਾਲੇ ਆਖਦੇ ਨੇ ਕਤਲ ਕਿਸੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਕੀਤੇ। ਅਰਿਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਲਾਗਾ ਦੇਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।'

"ਇਹ ਸਭ ਬਕਵਾਸ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹੈ। ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਤੇ ਹੀ ਬੰਦਾ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਪੂ ਦਾ ਰਿਵਾਲਵਰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਨਿਤ ਈਆਂ ਮਾੜਾਂ ਧੜਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਅਸਲਾ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਰੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।"

ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਸਿਧੇ ਸਪਾਟ ਜਵਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਇਉਂ ਬੜਬੜਾ ਉਠਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੂੰ ਕਾਤਲ ਗਰਦਾਨਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

"ਹੋਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ? ਫੋਰ ਕਿਸ ਨੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ?" ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਸ਼ਬਲਾਉਣ ਲੱਗੀ ਸੀ।

"ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ... ਰਣਜੀਤ ਪਿਛੇ ਆਉਂਦੇ... ਹੁਣ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਉਹ ਕਰ ਰਿਹੈ... ਸਭ ਕੁਝ ਦਸ ਦਿਉ... ਤੂੰ ਘਬਰਾ ਨਾ ਆਪਾਂ ਨੌਕਰੀ ਲੈ ਕੇ ਛੱਡਾਂਗੇ..."

ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਤਕਰੀਰਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਪਿਠ ਥਾਪੜ ਕੇ ਉਹ ਪੰਡਾਲ ਵਲ ਵਧ ਗਿਆ। ਸਟੇਜ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸੇ ਨੇ ਸੰਭਾਲਨਾ ਸੀ।

ਬੁੱਤ ਬਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਘੁੰਮਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀ।

ਇਸੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਛਾਣ ਬੀਣ ਏਨੀ ਸ਼ਿਦਤ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ? "ਅਣਪੁਛਾਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ" ਹਥੋਂ

ਕਤਲ ਹੋਏ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਤੋਂ ਤਾਂ ਹਰ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਭੂਤ ਵਾਂਗ ਡਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਮੇਟੀ ਵਾਲੇ ਮਰੇ ਕੁਤੇ ਦੀ ਪੂਛ 'ਚ ਰੱਸੀ ਪਾ ਕੇ ਰੂੜੀ ਤੇ ਸੁਟਨ ਤੱਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਲਿਸ ਅਗਲੇ ਦਾ ਪੌਸਟ ਮਾਰਟਮ ਕਰਾ ਕੇ ਲਾਸ਼ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ ਗਹਿਰੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਤਲ ਭਾਵੇਂ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕੁਰਸੀ ਡਾਹੀ ਬੈਠੇ ਹੋਣ ਮਿਸਾਲਾਂ 'ਚ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅੱਪੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਭਾਨ 'ਚ ਛੁਪੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਮੈਦ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੇਸ ਨਾਲ ਵੀ ਇੰਝੇ ਹੋਵੇਗੀ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਾਰਾਂ ਘੁੰਮਣ ਨੂੰ ਮਿਲਨੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਵਿਸਕੀਆਂ ਪੀਣ ਨੂੰ। ਫੋਰ ਕਿਸ ਕੋਲ ਵਕਤ ਹੈ ਇਸ ਵਗਾਰ ਤੇ ਮੱਥਾ ਮਾਰਨ ਦਾ।

ਰਣਜੀਤ ਅੰਕਲ ਨੂੰ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਨਾਲ ਜੁਝਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਸਰੀਰ ਪਸੀਨੇ ਪਸੀਨੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਿੰਦੇ ਝੁਟੇ ਇਕ ਘੁੰਮਰ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਜਾ ਚੜ੍ਹਦੀ। ਡਿਗਦਾ ਡਿਗਦਾ ਉਹ ਮਸਾਂ ਹੀ ਸੰਭਾਲਿਆ ਸੀ।

ਰਣਜੀਤ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਅਚਾਨਕ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਮੋਹ ਜਾਗ ਪਿਆ ਸੀ ਇਸ ਦੀ ਸਮਝ ਹੁਣ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਆਈ ਸੀ। ਠੀਕ ਹੈ ਬਾਪੂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁਲਿਸ 'ਚ ਭਰਤੀ ਕਰਾਇਆ। ਤਰਕੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ। ਤਾਂ ਵੀ ਬਾਪੂ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਸਾਲ 'ਚ ਉਹ ਇਕ ਅੱਧ ਚੱਕਰ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਕਈ ਰਾਤਾਂ ਵੀ ਕੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਨੇ ਬਹਾਨੇ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਵਾਰਦਾਤ ਵਾਲੀ ਜਗਾ ਤੇ ਵੀ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮੌਟਰ ਤੇ ਵੀ। ਘੰਟਿਆਂ ਵਧੀ ਉਹ ਬਾਪੂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਚਿਠੇ ਖੱਲੀ ਰੱਖਦਾ। ਇਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ ਬੰਦੂਕ ਵੀ ਲੈ ਗਿਆ। ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸਨੇ ਬੰਦੂਕ ਨੂੰ 'ਦਫ਼ਾ ਕਰਨ' ਦੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਸੀ।

ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਿਵਦਿਆਲੇ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਦੀ ਛਾਣ ਬੀਣ ਵੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਚੋਰੀ ਦਾ ਮਾਲ ਬਰਾਮਦ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਡਰਾਮਾ ਹੀ ਸੀ। ਲਭਨ ਤਾਂ ਉਹ ਰਿਵਾਲਵਰ ਹੀ ਆਏ ਸਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਲੱਭ ਲਿਆ ਸੀ।

ਸਵਾਗਤੀ ਗੇਟ ਤੇ ਖੜਿਆਂ ਖੜਿਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦਿਮਾਗ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਗੁੱਬੀ ਸੁਲਝਾ ਲਈ।

ਸਵਾਗਤੀ ਗੇਟ ਤੇ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ

ਸੀ। ਮਣ ਮਣ ਦੇ ਕਦਮ ਪੁੱਟਦਾ ਉਹ ਪੰਡਾਲ ਦੀ ਇਕ ਨੁਕਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬੈਠਾ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮਾਇਕ ਤੇ ਗਰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਟਹਿਰੇ ਵਿਚ ਖੜਾਕੁਣਾ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਕਉਲੇ ਨਾਲ ਸੁੰਗੜੇ ਬੈਠੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਬਿੰਦੇ ਝਟੇ ਰਣਜੀਤ ਦਾ ਵਿਰਾਟ ਪੁਲਸੀਆ ਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਰਣਜੀਤ ਦੀਆਂ ਪੁਲਿਸੀਆ ਅੱਖਾਂ ਉਸਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਲੱਕਾਂ ਵਿਚ ਖੋਜਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਰਖਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਲੰਬੇ ਖੂੰਖਾਰ ਹੱਥ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਗਿਚੀ ਵਲ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ।

ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸਿੜਾ ਬਣ ਕੇ ਉਸਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਘੁਲਣ ਲਗਿਆ। ਬੱਲੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂ ਸਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਣ ਰਿਹਾ।

ਮਾਂ ਦੇ ਕੰਨ 'ਚ ਘੁਸਰ ਮੁਸਰ ਕਰਦੇ ਰਣਜੀਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ। ਰਣਜੀਤ ਨਾਲ ਰਿਸ ਸੁੰਗ ਨਾਲ ਅੱਖ ਮਿਲਾਵੇ।

ਡਰਿਆ ਸਹਿਮਿਆ, ਮੁਰਦਾ ਦੇਹ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਾ ਉਹ ਉਠਿਆ ਤੇ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਸਥਾਤ 'ਚ ਸੰਦੂਕਾਂ ਲਾਗੇ ਪਏ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਜਾ ਡਿੱਗਾ।

ਨਮ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਡੰਬੂ ਤਾਰੇ ਨੱਚਣ ਲੱਗੇ। ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਉਭਰਦੇ ਚਿਤਰ ਉਹਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਲਗੇ। ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਵਾਲੀ ਵਰਦੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਰਣਜੀਤ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਚੈਕ ਹਥਿਆ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ।

ਸਥਾਤ ਵਲ ਵਧਦੇ ਨਿਗਰ ਰੂਟਾਂ ਦਾ ਖੜਕਾ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਹੱਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸੁਕੜ ਗਿਆ।

“ਤੂੰ ਇਥੇ ਪਿਆਂ...ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਲਭ ਲਭ ਹੱਤ ਗਏ...” ਪ੍ਰੀਤਮ ਉਤਲਾ ਖੇਸ ਖਿਸਕਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਨੇ ਤਕਿਆ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਰਾਹਣੇ 'ਚ ਸੁੰਗ ਦੇਈ ਹੁਥਕੀ ਹੁਥਕੀ ਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕੁਝ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਬਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਪਾ ਲਿਆ ਤੇ ਬਾਹੋਂ ਧਾਰੀ ਚੁੰਮਣ ਲੱਗੀ।

“ਤੂੰ ਏਨਾ ਕਿਉਂ ਓਦਰ ਗਿਐਂ ਪੁੱਤਰ...ਜੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਆਇਐਂ ਉਸਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਜਾਣਾ ਹੀ ਹੈ.. ਤੇਰਾ ਬਾਪ ਤਾਂ ਨਾਂ ਕਮਾ ਕੇ ਮਰਿਐਂ...”

ਆਖਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਗਿਰੇ ਨਿਘੇ ਹੰਝੂਆਂ ਨੇ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਅੱਧੀ ਜ਼ਹਿਰ ਚੂਸ ਲਈ। ਮਾਂ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੋਹ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਰਣਜੀਤ ਵੀ ਉਹਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬੈਠ ਗਿਆ।

“ਸਾਡੇ ਹੁੰਦੇ ਤੈਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਫਿਕਰ ਐ ਭਾਣਜੇ...। ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਪੁੱਠੇ ਰਾਹ ਪੈਣ ਲੱਗੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਮੈਂ ਆਪੇ ਕਿਸੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਬੱਕਰੇ ਤੇ ਕੇਸ ਫਿਟ ਕਰ ਦਿਓ...। ਦੇਖੀਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਥਣੇਦਾਰੀ ਤੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਫਿਰੂ।”

ਰਣਜੀਤ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਉਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਉਚੀ ਉਚੀ ਗੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਐਜੈਂਟ-ਟੇਸ਼ਨ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸੁਪਨੇ ਲਟਕਨ ਲੱਗੇ। ਮੌਢਿਆਂ ਤੇ ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਸਟਾਰਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ।

(ਏ. ਡੀ. ਏ, ਕੋਰਟ ਕਮਪਲੈਕਸ, ਜਗਰਾਉ)

0

ਪਾਠਕ ਲੇਖਕ ਫੌਰਮ

1. ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਮਸਲਾ

ਕੀ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਵੀ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰ, ਆਪਣੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਰੋਲ ਪੱਖੋਂ, ਇਠਕਲਾਬੀ ਜਾਂ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਚੋਂ ਇਸ ਸੁਆਲ ਦਾ ਜੁਆਬ ਸਖਸ਼ਟ “ਨਾਂਹ” ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਦਲੀਲ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾਂ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸੌਖੀ ਪਰ ਸਿਧੜ

ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਮੁਤਾਬਕ ਅੱਜ ਸਾਇੰਸੀ ਯੁਗ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ, ਕਤਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ, ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਰੋਲ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਅ ਸਕਦਾ। ਤੁਹਾਡੀ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਧਰਮ ਦੇ ਮਸਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਅੰਦਰ ਸਥਾਪਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਦਰੁਸਤ ਤਰਜੁਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉੱਕੀ-ਪੁੱਕੀ ਪਿਛਾ-ਕੜ ਸ਼ੈਲੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਪਰਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਰੁਸਤ ਹੋਣਾ, ਇਕੋ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਬੁਰਜੂਆ ਵਿਚਾਰ ਵਿਆਪਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਤੇ ਸਥਾਪਤ

ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗੱਲਤ ਹਨ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਕੁਝ ਕੁ ਗਲਤ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਥਾਪਤ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਤੇ ਮੱਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਤਮ ਸੱਚ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣਾ ਗੈਰ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਲਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ "ਮੁਕਤੀ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰ" (ਲਿਬਰੇਸ਼ਨ ਥਿਆਲੋਜੀ) ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਧਾਰਾ ਨੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਮਸਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਇੱਕ-ਪਾਸੜ ਤੇ ਸਨਕੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਘੋਖਣ ਅਤੇ ਇਸ ਮਸਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਮੌਲਿਕ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ-ਲੈਨਿਨਵਾਦੀ ਪੈਂਤੜੇ ਦੇ ਨਕਸ਼ ਤਰਾਸ਼ਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਕੱਟੜ ਖੰਥੀ ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਦਰੁਸਤ ਪੈਂਤੜੇ ਤੋਂ ਸਿੱਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕਾਠੇਪਣ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਸਾਲ ਕੁ ਭਰ ਪਹਿਲਾਂ "ਪੈਗਾਮ ਗਰੁੱਪ" ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਚੇ (ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਵਿਚਾਰ) ਅੰਦਰ ਇਸ ਮਸਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਰਵਾਇਤੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਹ ਮੱਤ ਉਭਾਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਨਾਲੋਂ ਨਖੌੜਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਇਸ ਵਿਰੁੱਧ ਸਮਝੌਤਾ-ਰਹਿਤ ਜੱਦੋ ਜਹਿਦ ਕਰਨੀ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਆਸੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਰਗ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਰੋਲ ਬਾਰੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਇਸ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਪ੍ਰਤੀ ਰਵਾਇਤੀ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਸੁਆਲ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣਾ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੰਦ ਭਾਗ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਐਨੇ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਅਮਲੀ ਸੁਆਲ ਉਤੇ "ਪੈਗਾਮ ਗਰੁੱਪ" ਵਲੋਂ ਐਨੇ ਚੋਭਦਾਰ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਫੇੜੀ ਇਸ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਰੁੱਪ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਸਾਡੇ ਲਈ "ਪੈਗਾਮ ਗਰੁੱਪ" ਦੀ ਇਸ ਪੰਜੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਸਕਣਾ ਕਾਫੀ ਔਖਾ ਲੱਗਿਆ ਸੀ-ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹੀ ਹਾਲਤ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਨਦਾਰ ਤੇ ਨਿਖਰਵੀਂ ਬਹਿਸ ਅਮਲ ਹੀ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਮਨ ਕਾਫੀ ਉਦਾਸ ਤੇ ਉਚਾਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ 'ਸੁਰਖ-ਰੋਖਾ-ਮਾਰਕਾ' ਗਾਲੀ ਗਲੋਚ ਤਾਂ.....। ਖੇਰ, ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਇੱਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਮਿੱਤਰ ਪਾਸੋਂ, ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ (ਅਮਰੀਕਾ) ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਬਾਬ ਅਵੇਕੀਅਨ ਦਾ

ਧਰਮ ਦੇ ਮਸਲੇ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਇਕ ਤਾਜ਼ਾ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਰੁਸ਼ਨਾਉ ਸਿਧਾਂਤਕ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਬਾਬ ਅਵੇਕੀਅਨ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਸਲਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸਨੇ Liberation without Gods ਦੇ ਅਨੁਵਾਨ ਹੇਠ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਇਕ ਮੁਕੰਮਲ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਾਬ ਅਵੇਕੀਅਨ ਮੁਤਾਬਕ :

"ਅਜੋਕੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਟਕਰਾਵੇਂ ਪਰਭਾਵ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਜਾਤਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੇ ਜਾਬਰ ਸਮਾਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਚਣੌਤੀ ਦੇਣ ਲਈ ਪਰੇਰਨਾ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਸੰਗਠਿਤ ਧਰਮ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਦੀ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਨ-ਸਮੂਹਾਂ ਉਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਪਕੇਰਿਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਥਾਪਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਬਰ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਕਬੂਲਣ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਲੈਨਿਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਹਰ ਪਿਛਾਖੜੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਦੋ ਕਰਮ-ਅਮਲਾਂ, ਜੱਠਾਦ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬਲ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਅਤੇ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਕਿਸਮ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪੈਂਤੜਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨਿਹਚਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਬਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਲੈਣ ਲਈ ਪਰੇਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਏਕਤਾ ਉਸਾਰੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਏਕਤਾ ਗੰਢਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨਿਹਚਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਬਰਾਂ ਦੇ ਪੱਖ 'ਚ ਖੜੋਣ ਲਈ ਪਰੇਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਪਿਛਾਖੜੀ ਰਾਜ ਤੇ ਇਸਦੇ ਜੁਰਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਜੋਂ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਡਟਵਾਂ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ-ਸਮੁੱਚੇ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦਾ ਪੈਂਤੜਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ.....।"

ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ 'ਚ, ਬਾਬ ਅਵੇਕੀਅਨ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਫਾਰਮੂਲੇਸ਼ਨ ਹੀ ਇਕ ਦਰੁਸਤ ਮਾਰਕਸ-ਵਾਦੀ-ਲੈਨਿਨਵਾਦੀ ਫਾਰਮੂਲੇਸ਼ਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿਸਿਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਐਲਸਲ-ਵਾਡੋਰ, ਹੈਤੀ, ਫਿਲਪਾਈਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਨ-ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਕੀਦਿਆਂ (ਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਚੇਤਨਾ)

ਸਦਕਾ ਹੀ ਜਾਬਰ ਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਗਰਾਮ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਘੋਲਾਂ 'ਚ ਲੱਖਾਂ ਖਾਮੀਆਂ ਤੋਂ ਵਿਗਾੜ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਘੋਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਸੱਚ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸਿਰੇ ਦਾ ਤੁਅੱਸਬੀ ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੀ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੇ ਮਜਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਡੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਚ ਵਜੇ ਗੈਰ-ਮਾਰਕਸ-ਵਾਦੀ ਤੇ ਸਨਕੀ ਵਿਜਾਰ ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਇਹਨਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਲਾਭੇ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਰੱਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਚ ਪਿਛਾਖੜੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅਣਚਾਹੇ ਉਲਟ-ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੰਦਾਂ 'ਚ ਵੀ ਤਕਦੀਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਪਿਛੇ ਵੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇਨਕਲਾਬੀ ਗਰੁੱਪ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ "ਪੈਗਮ" ਹੋਵੇ ਜਾਂ "ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ" ਤੇ "ਜਨਤਕ ਲੀਹ" ਹੋਵੇ, ਦੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ—ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਲੋੜ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਮਝ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਣ ਦੀ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਅਮਲੀ ਸਿਆਸੀ ਰੋਲ ਨਿਰਧਾਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਚ "ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ" ਤੇ "ਸਮਤਾ" ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਨਿਭਾਅ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਮੀਦ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਮਹਾਂਬਲੀ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਮੱਢਾ ਦੇਣ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਅੱਗੇ ਆਉਗੇ। ਪ੍ਰੋ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਮਾਰਕਸ-ਵਾਦੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਆਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗਾਲੀ-ਗਲੋਚ ਦੇ ਚਿੱਤੜ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਕੇ ਸੰਜੀਤਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਬਹਿਸ-ਮੁਬਾਸੇ ਦਾ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਅਮਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਨਿੱਗਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ

2. ਹੋਰਨਾਂ ਉਪਰ ਦੋਸ਼ ਮੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਝਾਤੀ ਮਾਰਨ ਦਾ ਜ਼ੋਰਾ ਕਰੋ!

ਹਰਜੀਤ

ਸਾਥੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਥੀ ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ ਨੇ ਸਮਤਾ ਦੇ ਅੰਕ ਨੰਬਰ ਅਤੇ 90 ਵਿਚ ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਅਤੇ ਅਮਲ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰ ਨੁਕਤੇ ਉਠਾਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਦੀਆਂ ਸਫਾ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਮੁੜ ਝਾਤ ਮਾਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦੋਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ

ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਦੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਗੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਕਟਿਹਰੇ ਵਿਚ ਖੜਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੇ ਗਲਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਹਰਜਾ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਇਹ ਗਰੁੱਪ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸੰਧਤ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨਕਾਰੀ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ 'ਚ ਕੁੱਦਦਾ ਹੈ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਗਲਤੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਟਿੱਕਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਗੰਭੀਰ ਹੈ।

ਨਕਸਲਬਾੜੀ ਦੀ ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ ਵੀਹ ਵਕ੍ਰੇ ਬੀਤ ਗਏ ਹਨ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਦਰਜਨਾਂ ਹੀ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਗਏ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਪੱਲੇ ਹੈ ਤਾਂ ਫੌਕੇ ਦਮਗਜ਼ੇ। ਸਾਡੀ ਅਸਫਲਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲੋੜ ਲੜਨ ਤੇ ਮਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਰ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਅਗਵਾਈ ਹੋਣ ਨਹੀਂ, ਗੈਰ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਜਾਂ ਐਂਟੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੋਣ। ਕੀ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਣਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ?

ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਨਾਗੀ ਰੈਡੀ ਗਰੁੱਪ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਲਿਖਤ ਦਾ ਮੁੜ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਕਿ ਗੁੜਬੜ ਕਿਥੇ ਰਹੀ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੋਟਸ ਵੀ ਲਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੋਟਸਾਂ ਨੂੰ ਕਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਟਿਪਣੀ ਦੇ ਸਮਤਾ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿਰਫ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ 'ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸਦੀਆਂ ਸਫਾ ਉਪਰ ਵੀ ਇਕ ਵਾਦਵੀ ਟਿਪਣੀ ਹਨ। ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ "ਨਾਗੀ ਰੈਡੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਨਾਗੀ ਰੈਡੀਆਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ" ਵੀ ਕਹਿ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅੱਤ ਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ ਇਸ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਵੀ ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਸਫਾ ਦੀ ਸਵੈ-ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਵਾਲੀ ਸਮਾਧੀ ਨਹੀਂ ਟੁਟਦੀ, ਜੇ ਉਹ ਡਿਸਟਰਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਰੱਖ ਹੀ ਰਾਖਾ

ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾ ਪੰਨ ਹੀ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਚੇ ਮੁਕਤੀ ਨੰ: 7 ਦੇ 3-4 ਦੇ ਉਪਰ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅ ਲੋਚਨਾ ਕਰਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

"...ਮਾਰਕਸੀ ਲੈਨਿਨੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੌਮ-ਤਰਜ਼ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋਈ ਇਸਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਕਦੇ ਵੀ ਮੁਲਕ ਦੀਆਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ, ਭਾਰਤੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੱਛਣਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਕਾਜ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹੋਈ: ਕਦੇ ਵੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਦਰਮਿਆਨੇ ਤਬਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਤ ਵਲਗਣਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਮਾਤਾਂ (ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਬੇ-ਜ਼ਮੀਨੇ ਅਤੇ ਬੁੜ-ਜ਼ਮੀਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ) ਦੇ ਚੇਤੰਨ ਜੁਝਾਰੂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਰਟੀ-ਉਜਾਰੀ ਲਈ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪਰਲੋਤਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪਦਾਰਥਕ ਬੁਨਿਆਦ ਪੱਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀ; ਕਦੇ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੁਆਲ-ਕਿਸਾਨ ਸਮੱਸਿਆ-ਨੂੰ ਜਚਵਾਂ ਰੱਖ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕੀ; ਕਦੇ ਵੀ ਪੜਚੋਲ, ਆਖਾ-ਪੜਚੋਲ ਦੇ ਰਗੜ-ਮਾਜੇ ਹੇਠ ਨਹੀਂ ਆਈ..."

ਭਾਰਤੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਗੀ ਰੈਡੀਆਂ ਵਲੋਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਇਹਨਾਂ ਮਾਪ-ਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਜੋਰ ਕਰਨਗੇ?

ਮੁਕਤੀ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਨੰਬਰ 14 ਦੇ ਸਫ਼ਾ 16 ਤੇ 19 ਉਪਰ ਉਹ ਸੂਬਾਈ ਏਕਤਾ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

"ਕਿਸੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਲੋਂ ਪੜਚੋਲ, ਸਵੈ-ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਭਾਵੇਂ ਉਸਦੀ ਪਰਲੋਤਾਰੀ ਢਲਾਈ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਨਿਰਾ ਉਸਦੀ ਇਛਾ ਜਾਂ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਪੜਚੋਲ ਸਵੈ-ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸਦੇ ਇਮਾਨਦਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਲੱਛਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਲ 'ਤੇ ਦਿਖਾਈ ਗੈਰ-ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਲ-ਮੱਠ ਉਸਦੀ ਪਰਲੋਤਾਰੀ ਢਲਾਈ ਦੇ ਰਾਹ 'ਚ ਰੋੜਾ ਬਣਦੀ ਹੈ...ਜਿਹੜੇ ਪਿਛਲੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਲਈ ਸਰਾਪੇ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਸੂਬਾਈ ਏਕਤਾ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਵਿਚ ਪਿਛਲੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜਤਾਲਣ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਲਈ ਸਬਕ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਮਰੱਥਾ

ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਛਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ। ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਗੈਰ-ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਰਵਈਆ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਪਿਛਲੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਅਤੇ ਨਿੱਤ ਨਵੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਾਪੇ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਸੰਸੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਣਗੇ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।"

"ਸੂਬਾਈ ਏਕਤਾ ਕਮੇਟੀ" ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਗੀ ਰੈਡੀਆਂ ਵਲੋਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਇਹਨਾਂ ਮਾਪ-ਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਜੋਰ ਕਰਨਗੇ?

ਮੁਕਤੀ ਸੰਗਰਾਮ ਨੰ: 15 ਦੇ ਸਫ਼ਾ 4-5 ਉਪਰ ਉਹ ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. (ਐਮ. ਐਲ.) ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

"ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. (ਐਮ. ਐਲ.) ਦੀਆਂ ਬਚੀਆਂ ਖੁਚੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਰਤੋਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਗੂ ਕਾਰੀਦਿਆਂ ਦਾ, ਆਪਣੇ ਬੀਤੇ ਨੂੰ ਅੰਗਣ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਸਬਕ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵੱਲ ਰਵਈਆ ਏਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਮੌਢੀ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. (ਐਮ. ਐਲ.) ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਰੂਪ 'ਚ ਖਿੰਡਾ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ, ਇਸ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਜਥੇਬੰਦਕ ਲਾਈਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰੁਸਤ ਹੋਣ ਦੀ ਮੁਹਾਰਨੀ ਹੀ ਰਟੀ ਜਾਂ ਰਹੇ ਹਨ...ਉਹ ਇਹ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਖਿੰਡਾਅ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਅਸਲ ਕਰਨ ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. (ਐਮ. ਐਲ.) ਦੀ ਗਲਤ ਸਿਆਸੀ-ਜਥੇਬੰਦਕ ਲਾਈਨੇ ਹੈ।.....

ਇਥੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. (ਐਮ. ਐਲ.) ਦੀ ਗਲਤ ਸਿਆਸੀ-ਜਥੇਬੰਦਕ ਲਾਈਨ ਦੇ ਉਨੇ ਤਬਾਹਕੂਨ ਠਤੀਜੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਹ ਪਰਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤੀਮਲ ਰਵਈਆ ਕਿਉਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖ ਰਹੀਆਂ ਹਨ? ਇਸਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਰਤੋਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਥਾਈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨਸਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਗਲਤ ਸਿਆਸੀ-ਜਥੇਬੰਦਕ ਲਾਈਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਿਰਦਾਰ ਖੋ ਕੁਝੇ ਹੋਣ ਤੇ ਦਰੁਸਤ ਮਾਰਕਸੀ-ਲੈਨਿਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਵੈ ਪੜਚੋਲ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਗੁਆ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਨਸਰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪਣੀ ਨਿਕੋ ਬੁਰਜੂਆ ਹਉਮੈ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਹਿਤਾਂ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਬੀਤੇ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸੀ-ਲੈਨਿਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ

ਅੰਗਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ. ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ 'ਸੋਗੋ' ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਫ਼ਾ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਖਰੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁੰਮਰਾਂਹ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ" ।

ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. (ਐਮ. ਐਲ.) ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਗੋ ਰੈਡੀਆਂ ਵਲੋਂ ਇਤੇ ਗਏ ਇਹਨਾਂ ਮਾਪ-ਦੋਡਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਜੋਰ ਕਰਨਗੇ ?

ਮੁਕਤੀ ਸੰਗਰਾਮ ਨੰ: 15 ਸਫ਼ਾ 132 ਉਪਰ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ।

"[ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. (ਐਮ. ਐਲ.) ਦੇ ਆਗੂ] ਆਪਣੀ ਲਾਈਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਹੋਣ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਤੋਂ ਟਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ... ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟਣ ਨਾਲ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਣ ਨਾਲ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤੌਰ ਖੁਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਨਿਕ ਬੁਰਜੂਆ ਜਥੇਬੰਦੀ 'ਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਣ ਵੱਲ ਝੁਕਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ... ਜਿੰਨਾ 'ਚਿਰ ਸੀ ਪੀ. ਆਈ. (ਐਮ. ਐਲ.) ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਬਚੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਆਪਣੀ ਲਾਈਨ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਫਤਵੇ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸੀ ਲੈਨਿਨੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਕਬੂਲਣ ਦਾ ਜੋਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਲਾਈਨ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਮਾਰਕਸੀ ਲੈਨਿਨੀ ਲਾਈਨ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਾਹ ਬੰਦ ਰਹੇਗਾ" ।

ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. (ਐਮ. ਐਲ.) ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰਤਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਗੋ ਰੈਡੀਆਂ ਵਲੋਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਇਹਨਾਂ ਮਾਪ-ਦੋਡਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਜੋਰ ਕਰਨਗੇ ?

3. ਸਰਕਾਰੀ ਟੀ. ਵੀ. ਤੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ

ਟੀ. ਵੀ. ਤੋਂ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ 'ਰਮਾਇਣ' ਸੀਰੀਅਲ ਅੱਜ ਕੱਲ ਬੇਹੱਦ ਚਰਚਿਤ ਹੈ । ਬੁਰਜੂਆ ਪਰੈਸ, ਅਫ਼ਸਰਸਾਹੀ ਤੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਤੱਕ, ਸਭ ਇਹਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਾਭਾਰਤ ਦਾ ਸੀਰੀਅਲ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੈ ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਪਿਛੋਕੜ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਝਾਤ ਮਾਰਨੀ ਚਾਹਾਂਗਾ । ਸੱਤਰਵਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ 'ਚ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਾਂਗਰਸੀ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਖੋਰਨ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਅਵਾਜ਼ 'ਚ 'ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ' ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ 'ਪੰਥ

ਸਰਕਾਰ' ਵਜੋਂ ਸੁਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਾਰਗ ਬਣਾਇਆ । ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਰਾਂਟਾਂ ਦਿਤੀਆਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹਸਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉਪਰ ਰੱਖੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਉਤਸਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਵਾਈ । ਇਹਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨਾ 'ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ' ਬਣਿਆ, ਕਿੰਨਾ ਨਹੀਂ, ਉਸਨੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਵਨਵਾਦ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਉਠਾਰਿਆ । ਉਸੇ ਸ਼ਾਵਨਵਾਦ ਦਾ ਠੰਡੀਆਂ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਖੁਰਾਤ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਵਨਵਾਦ ਨੂੰ ਉਠਾਰਨ ਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਵਧ ਖਤਰਨਾਕ ਸਾਜਿਸ਼ਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਕਿਧਰੇ ਗੁੰਮਰਾਂ ਦਾ ਮੋਲਾ ਲੱਗਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚੇ ਤੇ ਸਰੋਵਰ ਸਾਫ਼ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਟੀ. ਵੀ. ਰੇਡੀਓ ਤੋਂ 'ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਸੰਦ' ਦੇ ਨਾਂ ਉਪਰ ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਫੈਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹਾਕਮ ਜਮਾਤਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੋਲੇ ਚਾਟੜਿਆਂ ਦਾ 'ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਸੰਦ' ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਵੀ ਅਜੀਬ ਹੈ ।

ਅੱਜ ਬੱਫਰਜ਼ ਬਾਰੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅਮਿਤਾਬ, ਅਜਿਤਾਬ ਦੇ ਸੁਵਿਸ ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਖਾਤਿਆਂ ਤੇ ਤੀਹ ਕਰੋੜ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਬਾਰੇ ਹਰ ਇਕ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਟੀ. ਵੀ. ਤੋਂ ਬਹਿਸ ਕਰਾਈ ਜਾਂਦੀ, ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਇਥੇ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਉਹਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਤੇ 'ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਪਸੰਦ' ਦੇ ਨਾਂ ਉਪਰ ਫੈਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸ਼ਾਵਨਵਾਦ ।

ਹਾਕਮ ਜਮਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਜਿਸ਼ੀ ਚਾਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸਥਿਤੀ ਬੇਹੱਦ ਧਮਾਕਾਖੋਜ਼ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ 'ਹਿੰਦੂ ਰਾਜ' ਐਲਾਨਣ ਦੀ ਮੰਗ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਕਿਧਰੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫਿਰਕੂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਸ਼ਿਰੀ ਗਾਂਧੀ ਦੀ 'ਸੰਕੁਲਰ' ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹੀ ਮੁਸਲਮ ਮਹਿਲਾ ਬਿਲ ਜਿਹਾ ਅਤਿ ਚਾ ਪਿਛਾਖੜੀ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਹਾਕਮ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਇਸ ਘਿਨਾਉਣੇ ਰੋਲ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਚੁਕਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਜਮਹੂਰੀ ਤੇ ਚੇਤੰਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਰਜ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅੱਗੇ ਆਉਣ । ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜੀਮੀਨਾਰ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ।

ਲੀਡਰ, ਪੈਮਨਲਿਟ ਕੱਢੇ ਜਾਣੇ। ਜੇ ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਪਰਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿੱਤੀ ਵੀ ਪਦਵੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਹੇ, ਧਰਮ-ਉਹਦਾ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਇਹਦੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਸੈਕੂਲਰ ਰਾਜ ਦਾ ਅਰਥ ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਠੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

—ਬਲਬੀਰ ਪੁਰਵਾਨਾ

ਇਕ ਜੁਆਬ

4. ਇਨਕਲਾਬੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਮਸਲਾ

ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ

ਸਮਤਾ ਦੇ ਨਵੰਬਰ 87 ਅੰਕ ਵਿਚ ਮੈਂ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ ਹਮਦਰਦ ਵਜੋਂ ਸੁਝਾਅ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਧੜਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਪੁੱਠੇ-ਫਾਰਮ ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਹੋਣਾ ਇਕ ਇਤਿ-ਹਾਸਿਕ ਲੋਕ ਹੈ। ਪਰ ਸੁਰੱਖ ਰੱਖਾਂ ਦੇ 1-15 ਦਸੰਬਰ ਅਤੇ 16-31 ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਪੁਰਚੇ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਾਤੀ-ਪੱਧਰ ਤੇ ਗਾਲੀ-ਗਲੋਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਏਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਛੇਦਾਂ ਦੇ ਪਲਸ ਮੰਚ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਮੋਰੇ ਰੱਲ ਬਾਰੇ ਕੋਰਾ ਬੂਠ ਮਾਰ ਕੇ, ਅਸਲ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਮੂਲਾਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਘਟੀਆ, ਉਜੱਡ-ਪੁਣੇ ਦੀ ਆਗਿਆ-ਨਤਾ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੱਲ ਵਿਅਕਤੀਗਤ-ਪੱਧਰ ਤੇ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਰੋਧੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚ ਲੜਦੀਆਂ ਤੇ ਇਕ-ਦੂਜੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬੂਠੀਆਂ ਉਜਾਂ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਨਿਪਟਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸੱਜਣ ਬਿਲਕੁੱਲ ਮਾਹਰ ਸੀ। ਪਰ ਇਸਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਨਾਮ ਵਰਤ ਕੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੱਚ ਜਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਇਸਦੇ ਪਰਦੇ ਫੌਲ੍ਹੇ ਗਏ ਤਾਂ ਇਹ 'ਮੁਖਬਰੀ' ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਇਹ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ—ਇਹ ਕੰਮ ਹੁਣ ਇਸਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋਏ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਸਾਥੀ ਕਰਨਗੇ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਸ ਵਲੋਂ ਮਾਰੇ ਗਏ ਬੂਠਾਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਸੰਤ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਵੀ 'ਮਹਾਨ' ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਨੁਕਤਾ ਸਿਰਫ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਉਹ ਸੰਤ, ਨੇਤਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ ਅਖ਼ਬਾਰ (ਹਠ ਤਾਂ ਇਹ

ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹੀ—ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਲਾ ਕਿਸਨੂੰ ਸੱਤ੍ਰ ਹੈ?) ਉਛਾਲਦੇ ਹਨ ਉਹ ਛੋਟੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਉਂ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਵੱਡਿਆਂ ਨੇ (ਲਾਲਾ ਗਰੁੱਪ) ਉਸਦੇ ਖਿਲਾਫ ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਬੋਲਿਆ ਵੀ, ਧਮਕੀਆਂ ਵੀ ਦਿਤੀਆਂ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੁਤਲ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਂਜ 'ਧਮਕੀਆਂ' ਭਰੇ ਪੱਤਰ 'ਇਕੱਲੇ' ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਏ, ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਏ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਮਾਝਾ-ਮੱਟਾ ਵੀ ਉਸਦੇ ਖਿਲਾਫ ਲਿਖਿਆ। ਇਹ ਅਲੱਗ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜਿੰਨਾ ਰਾਮ-ਰੋਲਾ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਪਾਇਆ। ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਸਾਡੇ ਪਰਚੇ ਪੰਜ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਅਜੇਹੇ ਪੱਤਰ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਪਰੋਸ ਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪੰਜ ਦਰਿਆ ਛਪਦਾ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਪ੍ਰੋ. ਮਨਜੋਤ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ (ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅੱਜ-ਕੱਲ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਸੁਮੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇਖ ਕੇ ਭੁੱਕਿਆ ਸੀ—'ਜੇ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੁਝ ਛਾਪੇਗੇ ਤਾਂ ਜਿੰਨੀਆਂ-ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਮੁੱਦ (ਬੰਦੂਕਧਾਰੀ) ਵੀ ਆਉਣਗੇ।'

ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ-ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣਨ ਦੀ ਮਰਜ਼ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਦਾ ਲੇਖਕ ਫਿਰ ਫੜ੍ਹ ਮਾਰਦਾ ਹੈ— "ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ (ਭਾਵ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ) ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਾਉਣ-ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ, ਪਰ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ।" ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਚੱਲ ਦਿੰਦਾ ਕਿ ਕਿਹੜੇ 'ਮਹਾਨ' ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਨੇ ਇਹ "ਸਵੀਕਾਰ" ਕੀਤਾ ਹੈ!?

ਸਿਤਮ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਤੇ ਮੈਂ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਹੈ—ਭਾਵ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਪੁੱਠੇ-ਫਾਰਮ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੰਗਾਰ ਸਕੀਏ—ਉਸਦੀ ਲੋੜ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। 1-15 ਦਸੰਬਰ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਿਚ ਮੱਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ—'ਬਦਬੂ ਮਾਰਦੇ ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਫਰੰਟ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜਾ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰੇ।' ਅਤੇ 'ਦੇਹੀ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਲੇਖ (ਜੋ ਕਿ ਏਸੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁੱਖ-ਲੇਖ ਵਜੋਂ ਛਪਿਆ ਹੈ) ਵਿਚ ਮੁੜ ਲਿਖਦਾ ਹੈ—'ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇਨਕਲਾਬੀ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਚੇਤੰਨ ਹਿੱਸੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤੀ

ਚੇਤੰਨਤਾ ਦਾ ਇਸ ਖੱਧਰ ਤੀਕ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਦੰਡੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਰਗਲਾ ਨਾ ਸਕੇ।" (ਪੰਨਾ-5)

ਹੁਣ ਕੋਈ ਵੀ ਸੁਝਵਾਨ ਸਾਥੀ ਦੱਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਹੈ। ਜੇ "ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ" ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਉਪਰ-ਦਰਜ ਮੰਤਵ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜਦੋਂ ਕਿ 'ਜਬਰ ਤੇ ਫ਼ਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਫਰੰਟ' ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਦੋ ਧੜੇ ਹੁਣ ਦੁ-ਭਾਗ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਲਫ਼ਾਜ਼ੀ-ਜੰਗ ਪੈਂਫਲਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਬਾਕੀ ਰੈਂਡ ਗਾਰਡਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਝੂਢੇ ਦਾਅ-ਵਿਆਂ ਤੇ ਸੁਰਖਾਰੇਖਾ ਵਾਲਾ ਸਾਥੀ ਬਹੁਤਾ ਚਿੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੱਚ ਕੌੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਾਥੀ ਅਮਰੀਕਾ/ਕਸਮੀਰ ਨੂੰ ਸ਼ਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਗਾਰਡਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਗ਼ੈਰ ਪਗੜੀ ਦੇ ਪੱਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਖ਼ੁਦ ਅਜੇਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ 'ਨਵਾਂ ਜਮਾਨਾ' ਦੇ ਮਿਤੀ 13-12-87 ਵਿਚ ਛਪੀ ਖ਼ਬਰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ "ਅੱਤਵਾਦੀ ਅਜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਸੀਜੇ"। ਕੀ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਸਾਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਕੀ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਅਜੇਹੇ ਫਰੰਟ/ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਬਾਰੇ, ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਕੀਰਣ ਤੇ ਕੱਟੜ ਪੰਥੀ ਰਵੱਈਏ ਤਿਆਗਕੇ, ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ?

ਪਰਚੇ ਦੇ 'ਲੱਖਾਂ-ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਦੁਆਵੇ ਬੰਬੇ ਸਿੱਧ ਹੋਣਗੇ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਮੌਕੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਹੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ, ਠੋਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲਾਪਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਫ਼ੀਤਹਗੜ੍ਹ-ਮੇਲੇ ਤੇ ਹੋਈ ਸਾਂਝੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੀ ਜਨਤਕ-ਮੀਟਿੰਗ (ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਰੌਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ) ਵਿਚ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲੱਗਭੱਗ ਲੋਕਾਂ ਨੇ 'ਖਾਲਿਸਤਾਨ' ਦੇ ਮਤੇ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕੀਤੀ। 'ਵਕਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੁੰਮਰਾਹ ਹੋ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ-ਫਿਰਕੇ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ, ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ 'ਕੁਰਸੀ ਯੁੱਧ' ਤੇ ਮਹਾਂ-ਸਕਤੀਆਂ ਦਾ 'ਭੇੜ' ਆਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਂਚਾ-ਮਾਰਕਾ ਬਿਉਂਰੀਆਂ ਮੂੜ੍ਹ, ਸੰਕੀਰਣ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਪਛਾਣਣ ਤੇ ਉਣੀਆਂ, ਬੌਧਿਕ-ਪੱਧਰ ਤੇ ਦੀਵਾਲੀਆਪਣ ਦੀਆਂ ਸੂਚਕ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੱਜ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਰਖਾਰੇਖਾ ਹੀ 'ਸੱਚ' ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਰਿਹਾ। ਪੰਜਾਬ

ਵਿਚ ਸੀ. ਪੀ. ਆਈ. ਦੇ ਸਾਂਥੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ-ਬੁਰਫ਼ਾਗਰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲੀਆਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣੇ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਵਜਾਹ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦਾ ਜਨਤਕ-ਆਧਾਰ ਵੱਧ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ 'ਸੱਚ' ਨਹੀਂ ਹੈ? ਸੀ. ਪੀ. ਐਮ. ਦੇ ਵਰਕਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ-ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਧੂ ਸਾਥੀ ਚੰਨਣੇ ਸਿੰਘ ਧੂੜ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਵਜਾਹ ਵੀ ਏਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਅਨਸਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲੇ। ਸਾਥੀ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭੂ ਵਜ਼ਾਲੀ ਆਗੂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਪਰਚੇ "ਲੱਖਾਂ" ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਿਕਦੇ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਜਨਤਕ-ਆਧਾਰ ਹੈ। ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਜਿਸਨੂੰ 'ਮਿਲ-ਗੋਤਾ' ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ, ਜਮਹੂਰੀ ਅਤੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨ-ਵਿਰੋਧੀ ਜਨਤਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਲਾਮਬੰਦੀ ਨੂੰ 'ਸਟੈਟ' ਆਖਦੇ ਹੋ, ਸਹੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਹੁਕਮਰਾਨਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ' ਲਹਿਰ "ਬੰਦੋਬਸਤੀ" ਦੀ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਫ਼ੁੱਕੜੇ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਜ਼ ਹੈ! ਇਹ ਜਿਹੜੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੂਟ ਕਰਕੇ ਅਰਬਾਂ ਰੁਪਏ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਬੈਂਕਾਂ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤ ਦੀ 'ਏਕਤਾ' ਦਾ ਪਿਆਰ ਇਕ ਟੰਬ ਤੇ ਫੰਗੋਡ ਹੈ। ਭਲਾ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਅਖੰਡੀ 'ਗੋਰਖਾਲੋਂਡ' ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਸਾੜ-ਫੂ ਤੇ ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ ਵਿਚ ਕਬਾਇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਬੰਗਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੌਣੇ ਭੜਕਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਖ਼ੁਦ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਹੋਰ "ਸੱਚ" ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ 'ਸੁਰਖਾਰੇਖਾ' ਦੇ 'ਸਾਂਚ-ਸਿਆਸਤ' ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਸੀ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨਾਲ ਕਰੋ। ਅੱਪਣੀ ਗੱਲ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਰੋ ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਅਕਤੀਗਤ-ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਝੂਠੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਣ ਤੱਕ ਨਾ ਜਾਓ। ਝੂਠੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਣੇ, ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਅਨਰਥ ਕਰਨੇ, ਮੱਤਭੇਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਣੇ, ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਪੰਜਾਬ ਜਾਂ ਭਾਰਤ-ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਗਰੁੱਪ ਦਰਜਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਵਧ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ-ਪੱਧਰ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜੇਹਾ ਗਰੁੱਪ ਨਹੀਂ ਹੈ,

ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਂਝੀਦਾਰਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਮੁਦ ਸੀ. ਟੀ. ਗਰੁੱਪ ਵੀ ਸਿਰਫ ਨਾ ਨਾਲ ਹੀ 'ਕੋਂਦਰ' ਦਾ ਫੱਟਾ ਲਾਈ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਜਾਂ ਜਨਤਕ-ਆਧਾਰ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਮਦਰਦ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਹੀ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ 'ਪਿਪਲਜ਼ ਵਾਰ ਗਰੁੱਪ' ਨੇ ਸੂਬਾ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਡਣੀਆਂ ਲਵਾਈਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਦੂਸਰੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ ਅਥਾਹ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਮੁੱਠ ਹੋਣ ਲਈ ਵੀ ਸਬਕ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਗਰੁੱਪਾਂ ਵਿਚ ਮੱਤਭੇਦ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਧੇਰੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਡਾਢੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਪਰ ਯੱਕਦਮ ਇਕ ਸਮਝ ਬਣ ਜਾਣੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਉਪਰਾਲਾ ਹੀ ਨਾ ਕਰਨਾ ਇਤਿ-ਹਾਸਕ ਗਲਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ 'ਖਾਲਿਸਤਾਨ' ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਨ। ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਜਨਤਕ-ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਅਨਸਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਜੱਦੋ ਜਹਿਦ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਦੱਬ-ਦਬਾਓ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਜ਼ਬੇਬੇ ਦੀ ਨੂੰ ਚੌਕਾਂ ਤੇ ਖੜਕੇ ਇਸ-ਤਿਰਾਹੱਥਾਜੀ "ਨਹੀਂ" ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਦਾ ਇਕ ਲੇਖਕ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜ਼ਬੇਬੇ ਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਵਾਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀਆਂ-ਅਨਸਰਾਂ ਦੇ ਡਰਾਂ ਹੀ ਅੰਡਰ-ਗਰਾਉਂਡ ਰਹਿਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਜਲਤਕ-ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲਿਖ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੁੱਝ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਾਰਕਸੀ-ਲੈਨਿਨੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ, ਹਾਲਤਾਂ ਤੇ ਫਿਰਕਿਆ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਲਈ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਸਾਡੀ ਮਾਰਕਸੀ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚੌਖਟਿਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਦੇ ਮੂਲਾਂ ਹੀ ਉਲਟ ਹੈ। ਸੋ ਪੰਜਾਬ, ਸੰਬੰਧੀ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਵਾਜ਼-ਵਿਵਾਦ 'ਮਿਲ ਗੱਭਾ' ਸਿਆਸਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ।

0

5. ਹਕੂਮਤੀ ਜਬਰ ਬਾਰੇ ਇਕ ਚਿੰਨੀ ਸਾਥੀ ਸੰਪਾਦਕ

ਅੱਜ ਹਕੂਮਤੀ ਜਬਰ ਫਿਰਕੂ ਜਬਰ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੈਂਕੜੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਖਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਜਬਰੀ ਤਲਾਸ਼ੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੁੱਟਮਾਰ ਤੇ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਨੌਜਵਾਨ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਲ ਕੰਠੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਲਸੀ ਦਰਿੰਦਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰ ਖਪਾਇਆ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਫਿਰਕੂ ਜਬਰ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਪਰੋਕਤ ਹਕੂਮਤੀ ਜਬਰ ਫਿਰਕੂ ਜਬਰ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਮਸਲੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ 'ਚ ਜਿਵੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੀ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਝ ਹੈ। ਕੋਈ ਇਸਨੂੰ ਕੁਰਸੀ ਭੇੜ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤਾਂ ਦਾ ਭੇੜ, ਕੋਈ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਮਸਲਾ, ਤੇ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਪਈਆਂ ਬੰਡੀਆਂ ਦਾ ਮਸਲਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਪੰਜਾਬ ਮਸਲੇ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਝਾਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਬਣਾਏ ਜਾਰੇ ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਵੀ ਵੱਖਰੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਗਰੁੱਪ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਬਣ ਰਹੇ ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬੰਦ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਬੁਲੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਚਾਹੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਿਸੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਦਾ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦਾ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਕ ਹੋਰ ਚਮਤਕਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਗਾਮ ਵਲੋਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਖਾਂਡਕੂਆਂ ਵਜੋਂ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਥੇ ਹੁਣ ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਸਿਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਜ਼ੀਸ਼ਨ ਲਈ ਹੈ।

ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਦੇ 15-31 ਦਸੰਬਰ ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸੁਖਦੇਵ ਜੌਲੀ ਦੀ ਚਿੰਨੀ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਬਣ ਰਹੇ ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਰੁੱਸਤ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਕੋਈ ਓਪਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਨਤਕ ਲੀਹ ਨੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਏ (ਬਿਲਕੁਲ ਸਟਾਰ ਉੱਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦਰੁੱਸਤ ਕਿਹਾ ਸੀ/ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਧਾਰ-

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਯਾਦਗਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵੈਸਤੋ ਕੈਲਸ ਕੌਰ—ਗੁਰਜਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਛਪਵਾਇਆ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਛਪਾਈ ਚੰਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕਪੁਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸਿਰਨਾਵਾਂ—ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਨਿਵਾਸ ਡਾਕਖਾਨਾ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-143002 ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ-15 ਰੁ ਵਿਦੇਸ਼ ਹਵਾਈ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ 120 ਰੁ:

ਮਿਕ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਸਮੇਤ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅੱਜ ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਦਾ ਇਹ ਪੈਂਤੜਾ ਉਸੇ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੱਸੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਦੇਵੇਗਾ। ਤੇ ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੁਲਸੀਏ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਬਿਆਨ ਲੈ ਲੈਣ ਉਹੀ ਸੱਚ ਮੰਨੇ ਜਾਣਗੇ। ਅਦਾਲਤ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘਟੋ ਘਟੋ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਦੱਸੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਿਰਦੋਸ਼। ਤੇ ਲੋਕ ਅਦਾਲਤ ਵਿਰੁੱਧ ਅਵਾਜ਼ ਵੀ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਅਦਾਲਤਾਂ ਕੋਈ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਗੱਲ ਤੇ ਸੁਰਖ ਰੇਖੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੀ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣੇ ਠੀਕ ਹਨ? ਅਗੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਝੂਠਾ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਿਸੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਦਾ ਬਣੇ ਤਾਂ ਗਲਤ ਹੈ ਜੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਦਾ ਬਣੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਹਕੂਮਤ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਕੇ ਅਲਫ ਨੰਗਾ ਨਾਚ ਨੱਚਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਦਹਿਲ ਬਿਠਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ।

ਅੱਜ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀਆਂ 'ਜਨ ਸੰਪਰਕ ਮੁਹਿੰਮਾਂ' ਵੀ ਸੁਰਖ ਰੇਖੀਆਂ ਵਾਂਗ ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਜਚਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਕਾਂਗਰਸ ਵਲੋਂ ਆਪਣਾ ਫਰਕ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਦੇ ਕਦੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀਆਂ ਦੇ ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਫਿਰ ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬੰਦ ਕਰੋ ਦਾ ਫੋਕਾ ਨਾਅਰਾ ਦੇ ਕੇ ਦੋਗਲੀ ਨੀਤੀ ਵੀ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਫਿਰ ਜੇ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੱਡੀ ਸ਼ਬਦਾਬਲੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਸੁਖਦੇਵ ਜੌਲੀ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਚਿੱਠੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ ਉਹੀ ਚਿੱਠੀ ਪੇਪਰ ਵਿਚ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਜਾਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੇ। ਗੁਰਦੀਪ ਗਰੇਵਾਲ ਨੇ ਇਕ ਹੱਦ ਤਕ ਸੁਰਖ ਰੇਖਾ ਦੀ ਉਸਾਰੂ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੱਡਾ ਟਿੱਪਣੀਕਾਰ ਨਸ਼ੱਦੀ ਲੇਖਕ ਤੇ ਗੰਦ 'ਚ ਗੀਂਗਦੇ ਅਕਸਰ ਲਿਖ ਕੇ ਇਨਸਾਫ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਪੜਚੋਲ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਜੁਰੱਅਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਾਰੇ ਹੱਡੀ ਸ਼ਬਦਾਬਲੀ ਵਰਤਣ ਕੋਈ ਸਿੱਖਣ ਸਿੱਖਾਉਣ ਦਾ ਅਮਲ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪੀਲ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦਿਓ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਹੀ ਰਾਹ ਤੇ ਆ ਜਾਣ। ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਸਿੱਖਾਉਣ ਦੇ ਅਮਲ 'ਚ ਪੈ ਜਾਣ।

ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਫਿਰਕੂ ਜਬਰ ਨਾਲੋਂ ਹਕੂਮਤੀ ਜਬਰ ਨੂੰ ਵੱਧ ਮਾਰੂ ਸਮਝ ਕਿ ਝੂਠੇ ਪੁਲਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਖਿਲਾਫ ਅਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ 'ਗਦਾਰ' ਕਹਿਣ ਤੱਕ-ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਆਪ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀਆਂ ਅਖੌਤੀ ਜਨ ਸੰਪਰਕ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਖਿਲਾਫ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬੋਲੇ।

ਸੰਪਾਦਕ ਜੀ। ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝ ਕੇ ਪੂਰੀ ਉਮੀਦ ਕਰਕੇ ਪਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਉਮੀਦ ਹੈ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੋਗੇ। ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਉਣ ਦੀ ਖੋਚਲ ਕਰਨੀ।

ਜਸਵੰਤ ਪੱਪੂ, ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਘ ਜਗਰਾਓ
0

ਨਿਰਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਰੁਧ ਬਰਨਾਲੇ ਵਿੱਚ ਧਰਨਾ ਤੇ ਰੋਸ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ (12 ਫਰਵਰੀ 1988)

ਕਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਪੰਜਾਬ, ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਪੰਜਾਬ (ਸੰਗਰੂਰ ਇਕਾਈ), ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੁਸਾਇਟੀ (ਤਰਕਬੱਧ), ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਸੁਸਾਇਟੀ (ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਚਾਰ) ਵਲੋਂ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਰਨਾਲਾ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਿਨੌਣੇ ਕਤਲਾਂ ਵਿਰੁਧ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਅੱਗੇ ਰੋਸ ਭਰਪੂਰ ਧਰਨਾ ਅਤੇ ਫੈਲੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਰੋਹ ਭਰਪੂਰ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਕਨਵੀਅਰ ਸ੍ਰ. ਗੁਰਸਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਾਥੇ ਕਰਨਗੇ। ਸਮੂਹ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤੇ ਜੁਝਾਰੂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਹੈ ਕਿ ਦਸ ਵਜੇ ਮਿਤੀ 12 ਫਰਵਰੀ 1988 ਨੂੰ ਬਰਨਾਲਾ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਅੱਗੇ ਪਹੁੰਚਣ।